OTAM, 39 /Bahar 2016, 137-177

1893 Malatya Depremi Ve Afet Yönetimi

1893 Malatya Earthquake And Disaster Management*

Selahattin Satılmış**

Özet

3 Mart 1893 tarihinde meydana gelen deprem, Mamuretülaziz vilayetinin tamamını ve bu vilayete komşu bazı yerleşim birimlerini etkilemekle birlikte asıl yıkıcı etkisini Malatya sancak merkezi ile bu sancağa bağlı olan Hısnımansur (Adıyaman), Kâhta, Behisni (Besni) ve Akçadağ kazaları ile köylerinde göstermiş, birçok yerleşim biriminin harap olmasına neden olmuştur. Depremde on binden fazla bina yıkılmış ya da çeşitli oranlarda hasar görmüş; 885 kişi hayatını kaybetmiş; on binden fazla büyük ve küçükbaş hayvan telef olmuştur. Depremin artçı şokları bir yıldan fazla devam etmiştir. Depremin kış aylarına denk gelmesi, belli bir süre çadırlarda ve barakalarda yaşamak zorunda kalan depremzedelerin yaşamlarını daha da güçleştirmiş, hatta hastalıkların yayılmasını hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Açıkta kalan afetzedelerin sayısının fazla olması, barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır.

Depremin büyüklüğü dikkate alınarak Mamuretülaziz vilayetinin yanı sıra bütün Osmanlı topraklarında afetzedeler adına yardımlar toplanmıştır. Malatya sancak merkezinde oluşturulan Komisyon-ı Mahsus aracılığıyla fakir afetzedelerin beslenme ve barınma ihtiyaçları giderilmiş, ayrıca kalıcı barınakların yapılması için paralar dağıtılmıştır. Kendilerine gösterilen ilgi ve yapılan yardımlardan memnuniyet duyan afetzedeler, her fırsata Sultan II. Abdülhamid'e hayır duada bulunmayı ihmal etmemişlerdir.

Anahtar kelimeler: Deprem, Afet, Osmanlı Devleti, Malatya, Adıyaman.

Abstract

Although the earthquake, occurred in 3th of March 1893 effected the whole province of Mamuretülaziz and some neighboring settlements,

* Bu makale, TÜBİTAK'ın desteklediği 113K146 nolu ve "19. Yüzyıl Türkiye Deprem Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Etkileri" başlıklı SOBAG Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

** *Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, selahattin@aksaray.edu.tr*

it took the main destructive effect in the sanjak centre of Malatya and in the towns and villages which are connected to this sanjak such as Hısnımansur (Adıyaman), Kâhta, Behisni (Besni) and Akçadağ, and caused destruction in many settlements. During the earthquake, more than ten thousand buildings were demolished or damaged in several extents; 885 people died; more than ten thousand cattle, sheep and goat perished. The aftershocks of the earthquake continued for more than a year. The earthquake occurred in winter time and this made the lives of the earthquake victims so hard, they had to live in tents and sheds for some time, moreover it accelerated the epidemics. Having the number of the victims who couldn't be accommodated very high, it caused some problems in satisfying the need for shelter.

Taking in consideration the size of the earthquake, along with Mamuretülaziz province, the government had whip-round in whole Ottoman lands in the name of the victims. By way of the "Special Commission (Komisyon-ı Mahsus)" which was established in sanjak centre Malatya, the food and shelter needs of the poor victims were satisfied, also cash was given so that they build permanent shelters. The earthquake victims, felt appreciation from the attention and help given to them, never neglected to pray for the soltan on all occasions.

Keywords: Earthquake, Disaster, Ottoman State, Malatia, Adıyaman.

Giriş

Bugünkü Malatya şehir merkezi, 1840 yılından itibaren halkın yazlık evlerinin bulunduğu Aspuzu etrafında gelişerek büyüme imkânı bulmuştu[1]. Depremin yaşandığı 1893 yılında Malatya sancağı, 1878 yılında kurulan Harput merkezli Mamuretülaziz vilayetinin iki sancağından birisi idi. Malatya sancağı, 1892 yılı itibariyle sancak merkezine doğrudan bağlı 147 köyün yanı sıra Hısnımansur, Behisni, Kâhta ve Akçadağ kazalarını kapsamaktaydı. Depremin yaşandığı sırada sancakta mutasarrıf olarak Mehmed Emin Efendi görev yapmaktaydı[2].

---

[1] İsmail Aytaç, "Malatya", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DVİA),* c. 27, İstanbul 2003, s. 474; Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, çıkardığı isyan sırasında Anadolu'ya ordu göndermesi karşısında Osmanlı umumi karargâhı 1838 yazında Elazığ'dan Malatya'ya taşınmıştı. O sırada Aspuzu'daki yazlık evlerinde bulunan halkın, ordunun ayrılmasından sonra kışlık şehirdeki harap olan evlerine dönmeyerek yazlık evlerinde kalmaya devam etmesiyle modern Malatya'nın çekirdeğini Aspuzu oluşturmuştu. Göknur Göğebakan, "Malatya", *DVİA.,* c. 27, İstanbul 2003, s. 471.

[2] *Salnâme-i Vilâyet-i Ma'mureti'l-Azîz,* H. 1310 (M. 1892), s. 78-84; Adnan Işık, *Malatya (1890-1919)*, İstanbul 1998, s. 170-171, 245, 252-259.

Malatya sancağı halkı, 1889-1893 yılları arasında birbiri ardına gelen birkaç büyük afete maruz kalarak büyük acılar çekmiştir. Önce çekirge afetine[3] maruz kalan Malatya'da 1889 Kasımında çıkan yangında çarşıdaki 1000'den fazla dükkân, içindeki mal ve eşyalarla birlikte bir gecede kül olmuştur. Dükkânlar kısa süre içerisinde yeniden inşa edilerek işletmeye açılmışsa da daha bir yıl geçmeden yeni bir yangın felaketi ortaya çıkmıştır. Birincisinden daha geniş alana yayılan ikinci yangın 1200 dükkânı kül etmiştir. Bununla birlikte sancağın en önemli uğraş ve gelir kaynaklarından biri olan afyon ticaretinde durgunluk yaşanması neticesinde Malatya nerdeyse ekonomik bir felç yaşamıştır. İnsanlar eski zenginliklerinden kalan küçük miktardaki paraları ile iş yerlerini yeniden inşa ettirmişlerse[4] de 3 Mart 1893 tarihinde ve kışın en şiddetli döneminde şehri harabeye dönüştüren, bu çalışmanın da konusunu teşkil eden yıkıcı deprem yaşanmıştır[5]. Yine 1893 yılında, depremden birkaç ay sonra yaşanan kolera salgınında 896 kişinin hayatını kaybetmesi livada yaşanan acıyı ikiye katlamıştır[6].

Malatya-Adıyaman Bölgesinin Depremselliği

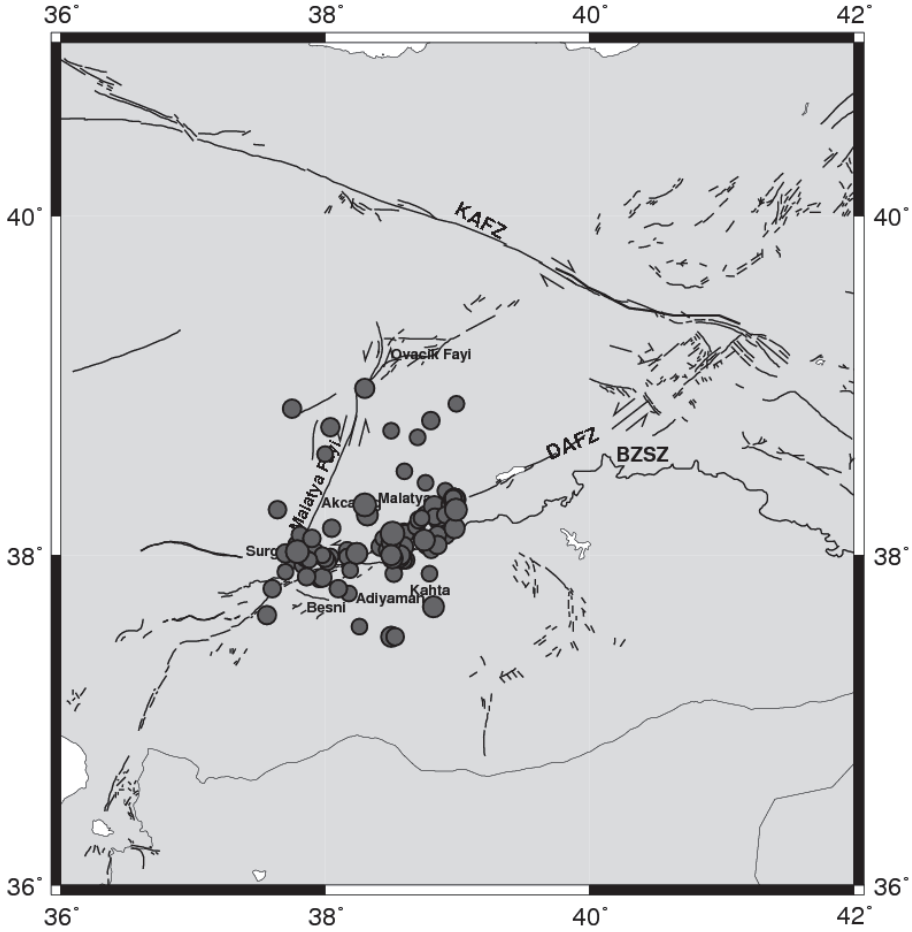
1893 depreminin yaşandığı Malatya sancağı, Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) üzerinde yer almaktadır. Bu fay zonu, doğuda Karlıova'dan başlayıp güneybatıya doğru Elazığ ve Malatya üzerinden, daha sonra Çelikhan'ın güneyinden ve Adıyaman ilinin Gölbaşı ilçe merkezinden geçer. Gölbaşı'nın batısında 4750 metrelik bir atım oluşur ve Kahramanmaraş'ın güneyinde Türkoğlu'nda çatallanır[7].

Deprem kataloglarını taradığımızda Malatya bölgesinde 3 Mart 1893 depremi haricinde 1900 yılına kadar, miladi 240, 1156, 1158, 1514, Ocak 1544, Mart 1779, 1874, 1789, Kasım 1890, Ekim 1895, 1897, 1899 tarihlerinde toplam on iki adet depremin meydana geldiği tespit edilmiştir. Yaşanan bu depremlerin hiç biri 1893 depremi kadar şiddetli gerçekleşmemiş ve o boyutta hasar ve can kaybına sebep olmamıştır[8].

---

[3]BOA., Y.PRK.UM., 26/63.
[4]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 13.
[5]BOA., Y.PRK.UM., 26/63.
[6] G. Göğebakan, a.g.m., s. 471.
[7] Murat Aydın vd., *Adıyaman İlinin İstatiksel Deprem Risk Analizi*, Adıyaman 2013, s.12; *Kahramanmaraş Afet Veritabanı Bilgi Sistemi*, Kahramanmaraş Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2012, s. 18.
[8] Nuriye Pınar- Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu,* Yapı ve İma İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1952; H.Soysal-Kolçak Sipahioğlu-D. Altınok, *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Katalogu (MÖ.2100-MS.1900),* TÜBİTAK Yay., Ankara 1983**;** Esra Ayhan-Esen Alsan-Nusret Sancaklı-Balamir Üçer, *Türkiye ve Dolayları Deprem Katalogu, 1881-1980,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988; E. Guidoboni, F. Bernardini, A. Comastri, "The 1138–1139 and 1156–1159 Destructive Seismic Crises in Syria, South-Eastern Turkey and Northern Lebanon", *Journal of Seismology ,* Sayı 8, 2004, s. 114, 123; H. Gürsoy vd., "The Magnetism in Tectonicaly Controlled Travertine as a Palaeoseismologial Tool: Examples From The Sıcak Çermik Geotermalfield,

Harita 1: *Malatya ve Civarında Mevcut Tektonik Birimler ve 1900-2015 Yılları Arasında M≥4.0 Olan 96 Adet Depremin Dağılımı*

Aletsel dönem deprem verilerine göre bölgede magnitutu dörtten büyük 96 adet deprem meydana gelmiştir. Hepsi de sığ odak derinliğine sahip olup bölgede gözlemlenen en büyük deprem 6.0 büyüklüğündedir[9].

Central Turkey", *The Geodynamics of the Aegean and Anatolia*, Ed. Tuncay Taymaz, Yücel Yılmaz, Yıldırım Dilek, The Geolocial Society, London 2007, s. 302; M. Şefik İmamoğlu, Erhan Çetin, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Yakın Yöresinin Depremselliği", *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı 9, 2007, s. 100; Nicholas Ambraseys, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler (1500-1800),* TÜBİTAK Yay., Ankara 2006, s. 37, 154, 167, 177.

[9](Kısaltmalar: BZSZ; Bitlis Zagros Sütur Zonu, DAFZ; Doğu Anadolu Fay Zonu, KAFZS; Kuzey Anadolu Fay Zonu). Ö.Emre vd., "1/1.125.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritası", *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Özel Yayınlar Serisi,* Ankara 2013; http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-verileri/deprem-katalogu.

Depremin Saati, Yönü ve Etki Alanı

Mamuretülaziz Valisi Enis Bey'in 2 Mart 1893 tarihli yazısında verdiği bilgilere göre ilk deprem, 2 Mart 1893 tarihinde, Perşembe saat 01.30'dan birkaç dakika sonra yaşanmış ve küçük çapta bazı hasarları beraberinde getirmiştir. Bu depremin Malatya'da verdiği hasarın sınırlı olması, ana deprem öncesinde yaşanan bir öncü şok olduğunu göstermektedir. Bu öncü şok Mamuretülaziz vilayetinin merkezi Harput'ta on saniye sürerken, asıl şiddetini gösterdiği Malatya'da on beş saniye kadar sürmüştür. İlk depremden sonra Malatya'da onar dakika ara ile altı artçı şok daha yaşanmıştır[10].

Malatya Mutasarrıflığının verdiği bilgilere göre bu öncü şoklarda can kaybı yaşanmazken bazı binalarda hasar oluşmuştur. Malatya'daki evlerin bazılarının duvarları hasar görürken, bazılarının baca ve ayvan sakfı yıkılmış, çarşıdaki iki demirci dükkânı depremin etkisiyle yıkılmaya meyilli hale gelmiştir. Söğütlü Camii, öncü şoklarda hasar gören yapılardan bir diğeridir. Bu camiinin minaresinin külahındaki taşlar yerinden oynamış ve şerefesinin etrafındaki korkuluk taşları birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca zabıta koğuşunun üç duvarı çatlarken, Malatya hükümet konağının divanhane kubbesinin tuğlaları dökülmüş ve iki bacası yıkılmıştır[11].

Malatya sancak merkezi ve dört kazasını yerle bir eden ana deprem ise 3 Mart 1893 tarihinde perşembeyi cumaya bağlayan gece 00.59'da meydana gelmiştir. Ana depremin yönü güney batı-kuzey doğu doğrultusundadır[12]. Bir belgede yer alan "*Şiddetli ve sürekli bir hareket (deprem) vukû' bulduğu*" ifadesinden ana depremin uzun sürdüğü anlaşılmaktadır[13]. Deprem, Doğu Anadolu Fay Zonu üzerinde bulunan 54 km uzunluğundaki Çelikhan-Gölbaşı segmentinde yaşanmıştır. Deprem bilimcileri 1893 depreminin büyüklüğünü 7.1 olarak göstermektedir[14]. Malatya depremine ait dalgalara ait veriler Roma, Postdam ve Strazburg rasathanelerinde kaydedilmiştir ki[15] bu da depremin çok şiddetli gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim bir misyoner Malatya depremi için

---

[10] BOA., BEO., 164/12244.
[11] BOA., BEO., 164/12244.
[12] Arşiv belgelerinde depremin ezani saatle 7.30'da meydana geldiği kayıtlıdır. Ezani saatte gün akşam ezanıyla başladığından, o gün akşam ezanının okunduğu 17.29'a yedi buçuk saat eklediğimizde depremin 3 Mart Cuma gecesi saat 00.59'da meydana geldiğini söyleyebiliriz. BOA., BEO., 164/12244; Y.MTV., 75/118; Y.MTV., 76/65; *The Levant Herald* gazetesi ise depremin saat 02.00' da yaşandığını belirtmektedir. *The Levant Herald*, "Malatia and Its Misfortunes", Vol XIII, sayı 13.
[13] BOA., BEO., 164/12244.
[14] M. Aydın vd., a.g.e., s. 15.
[15] Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900,* Imperial College, London 2009, s. 767.

"*Sarsıntının şiddeti o kadar fazlaydı ki, yataklarından insanların havaya fırladığı söyleniyor*" ifadelerini kullanmıştır[16].

Depremin etkilediği alan 240 km uzunluğunda ve 120 km genişliğindedir. Deprem Malatya şehri ile bu şehrin güneyindeki yerleşim birimlerinde yıkıcı etki göstermekle birlikte[17] Harput merkezli Mamuretülaziz vilayetinin tamamı ile etrafındaki birçok yerleşim birimlerinde küçük çapta etkili olmuştur. Bu bağlamda Keban, Arabgir, Eğin[18] , Yozgat[19], Urfa, Maraş[20], Elbistan, Antep, Birecik, Rumkale, Kilis, İskenderun, Antakya, Harim, İdlib, Halep ve Sivas depremin hissedildiği yerler arasındadır. Kısacası depremin şokları Halep'ten Sivas ve Yozgat'a kadar uzanmıştır. Adı geçen yerlerde daha hafif şiddette kendisini hissettiren ana ve artçı sarsıntılar, can kaybına yol açmamış ise de küçük çapta bazı hasarlar meydana getirmiştir. Örneğin Urfa ve Rumkale'de birçok evin yıkıldığı bilinmektedir. Birecik'te 12 ev, Elbistan'da birkaç ev ile hükümet binası yıkılmıştır[21]. Depremden zarar gören yerlerden birisi doğrudan vilayet merkezi Harput'a bağlı Şehablı köyüdür. Adı geçen köyde birkaç hane yıkılmışsa da can kaybı yaşanmamıştır. Burada evleri yıkılan afetzedeler yakındaki başka bir köye yerleştirilmiştir[22]. Bazı yerlerde ise deprem sadece birkaç duvarın yıkılmasıyla sonuçlanmıştır[23]. Deprem asıl yıkıcı etkisini Malatya sancak merkezi ile bu sancağa bağlı olan Hısnımansur, Kâhta, Behisni ve Akçadağ kazalarında göstermiştir[24].

Depremin Meydana Getirdiği Hasar ve Zâyiât

Mamuretülaziz Valisi Mehmed Enis Bey, depremde meydana gelen hasar ve zayiatı her fırsatta padişahın, sadrazamın ve dâhiliye nazırının bilgisine arz etmiştir. Bu bağlamda, bazen Malatya sancağı ve kazalarından kendisine ulaşan resmi belgeleri bir üst yazıyla göndermek, bazen de bu belgeleri özetlemek suretiyle merkezi hükümeti bilgilendirmiştir[25].

Hasar ve zayiat konusunda birçok belge ve gazete haberi bulunmakla birlikte özellikle depremin hemen akabindeki ilk günlerde yaşanan hengâme ve can pazarı sırasında gönderilen bilgilerin çok sağlıklı olmadığını belirtmek

---

[16] Constantia Kiskira, "Missionary Herald'dan 19. Yüzyıl Anadolu'sundaki Depremler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler,* Girit Üniversitesi Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Haz. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 142-143.
[17] N. Ambraseys, a.g.e., s. 766.
[18] BOA., BEO., 164/12244.
[19] *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[20] BOA., Y.MTV., 75/112; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[21] N.Ambraseys, a.g.e., s. 766.
[22] BOA., Y.A.HUS., 270/111.
[23] BOA., Y.MTV., 75/112; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[24] BOA., Y.MTV., 76/81.
[25] BOA., Y.MTV., 76/81.

gerekir. Örneğin depremin yaşandığı gün, 3 Mart 1893 tarihinde Mamuretülaziz Valisi Enis Bey'in, Mabeyn-i Hümayun ve Sadaret makamlarına yazdığı yazılarda bu eksikliği görmek mümkündür. Bahsi geçen yazılarda sadece Malatya ve Hısnımansur kazaları hakkında kesin olmayan bazı bilgiler verilebilmiştir. Ayrıca bu bilgiler henüz enkaz kaldırma çalışmalarının devam etmesi sebebiyle eksik ve muğlâk bir haldedir. Çünkü Vali Enis Bey'in de ifade ettiği gibi hasar tespiti için kırsal kesime gönderilen memurlar yağan karın yolları kapaması nedeniyle henüz dönememişlerdir. Örneğin Enis Bey'in verdiği bu ilk bilgilere göre Malatya kent merkezinde sadece 200 bina yıkılmış ve bir haylisi de yıkılmaya meyilli hale gelmiştir. Aşağıda verilen tablolardaki bilgilerle kıyaslandığında bu bilgilerin eksik ve yanlış olduğu net bir şekilde görülebilmektedir[26].

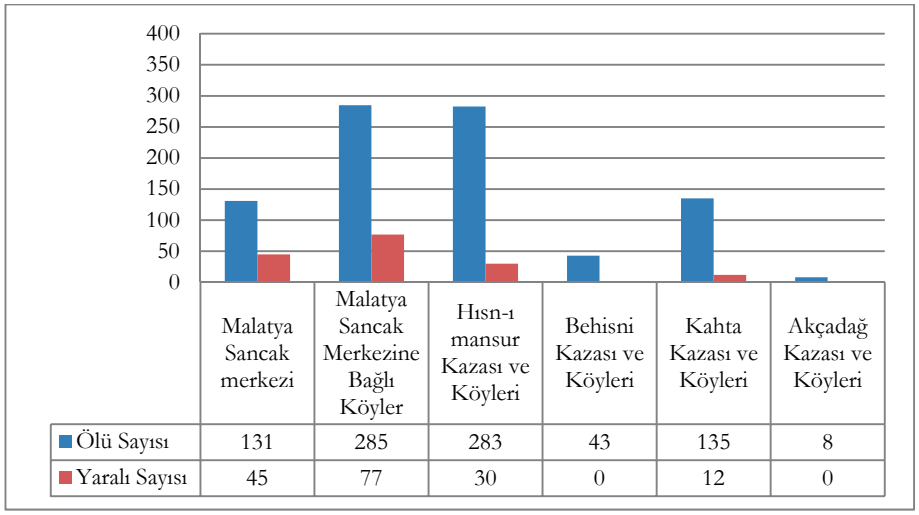
Malatya Mutasarrıfı Mehmed Emin Bey'in başkanlığını yaptığı Malatya Musâbin Komisyonunun hazırlayarak, depremden 26 gün sonra, 29 Mart 1893 tarihinde vilayet merkezi Harput'a gönderdiği ayrıntılı hasar tespit tablosu ise hem hasar ve zayiata dair verilerin netleşmesi hem de içerdiği detaylı bilgiler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu cetvelde Malatya sancağı ve buraya bağlı kazalarda deprem nedeniyle meydana gelen can kaybı, yaralı sayısı, yıkılan ve çeşitli derecelerde hasar gören evler, camiler, mescitler, kiliseler, hamamlar, dükkânlar, okullar, hükümet konakları, kışlalar, zabıta dairesi gibi binaların sayılarına dair ayrıntılı bir istatistik sunulmuştur. Ayrıca depremde çeşitli cins hayvanlardan kaç tanesinin telef olduğu yönünde bilgiler dahi paylaşılmıştır.

Bununla birlikte yoğun kar yağışı nedeniyle Malatya sancak merkezine bağlı köylerden bir kısmının yollarının kapalı olması hasar tespit çalışmalarını engellemiştir. Çünkü tahkikat yapmak üzere buralara giden Komisyon-ı Mahsus üyeleri Malatya'ya dönememiş, dolayısıyla bu köylerdeki hasar ve can kayıpları tabloya dâhil edilememiştir. Bununla birlikte ulaşım sağlanamayan bu köylerdeki hasar ve can kaybının diğer köylerdeki kadar olmadığı yetkililerce ifade edilmiştir. Tabloda Malatya sancak merkezi ile buraya bağlı köyler ayrı bir tasnife tabi tutulurken, Hısnımansur, Behisni, Kâhta, Akçadağ kazaları köyleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Tabloda yer alan başka bir husus ise Malatya sancak merkezi ile köylerinde yıkılan veya hasar gören meskenler ev olarak değil oda olarak, diğerlerinde ev olarak değerlendirilmesidir[27]. Başka kaynakların Malatya merkezi ve köylerinde yıkılan ev sayılarına dair verdiği bilgiler, bu ayrıntılı tablodan çıkardığımız tablolara ilave edilerek karışıklık önlenmeye ve daha net bilgiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hususta özellikle *The Levant Herald* gazetesinin Vali Enis Paşa'nın resmi bir yazısına

[26] BOA., Y.MTV., 75/106.
[27] BOA., Y.MTV., 76/81; BEO., 177/13215.

dayanarak aktardığı veriler Malatya sancak merkezindeki evlerin durumunu daha net ifade edebilmemizi sağlamaktadır[28]

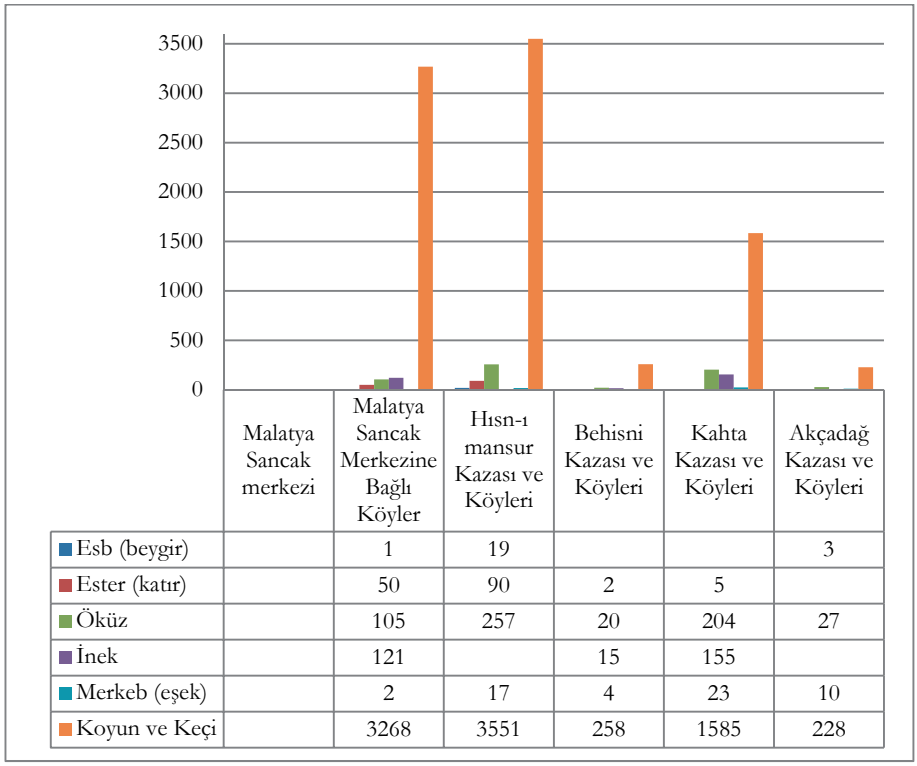
Tablo-Grafik 1: *Malatya Sancağındaki Can Kaybı ve Yaralı Sayısı*[29]

Deprem en az 885 kişinin hayatını kaybetmesine ve 164 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. En fazla can kaybı Malatya sancak merkezi ve köylerinde yaşanmıştır. Hısnımansur ve Kâhta kazalarının da depremde ciddi kayıplar verdiği görülmektedir[30]. Bu arada yaralı sayısının az olduğu dikkat çekmektedir. İstatistiğin hazırlandığı yirmi altı günlük süreçte yaralıların bir kısmının iyileşmesiyle yaralı sayısının azaldığı tahmin etmek mümkündür.

[28]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
[29]BOA., Y.MTV., 76/81.
[30]*The Levant Herald* gazetesi muhabirinin, 1 Nisan'da Harput'tan aktardığı verilerde ölü sayısının tablodakinden daha fazla verildiği görülmektedir. Gazeteye göre Malatya sancak merkezinde 131, Malatya bölgesindeki köylerde 630, Hısnımansur kazası genelinde ise 285 kişi olmak üzere toplamda 1046 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu rakama Behisni, Kâhta ve Akçadağ kazalarındaki can kaybı dâhil değildir. Aynı gazetenin 24 Nisan tarihli nüshasında Komisyon-ı Mahsus kaynak göstererek ölü ve yaralı sayısına dair paylaştığı veriler ise tablodakilerle aynı olup, gazete bir nevi daha önce kendisinin verdiği rakamları yalanlamıştır. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16, 17.

Tablo 2: *Malatya Sancağında Telef Olan Hayvan Sayısı*[31]

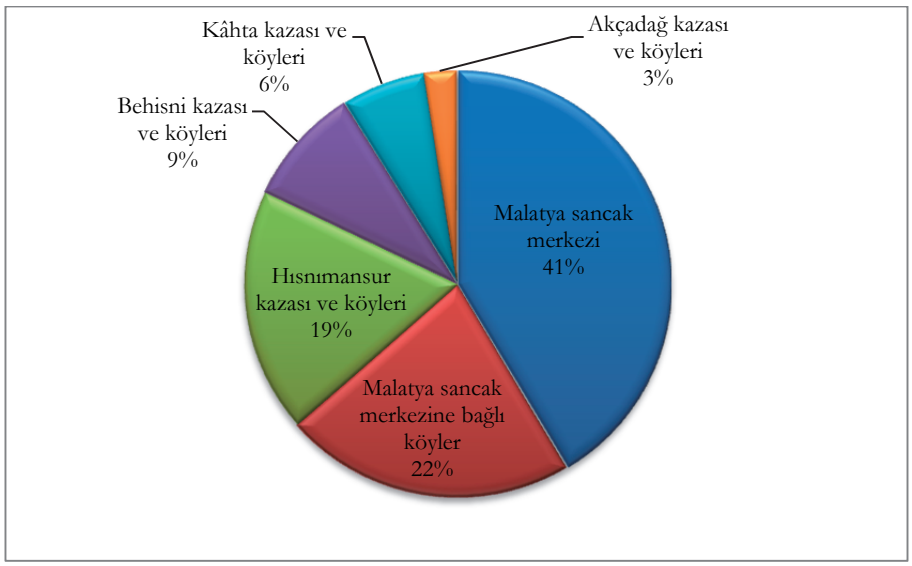
	Malatya Sancak merkezi	Malatya Sancak Merkezine Bağlı Köyler	Hısn-ı mansur Kazası ve Köyleri	Behisni Kazası ve Köyleri	Kahta Kazası ve Köyleri	Akçadağ Kazası ve Köyleri
Esb (beygir)		1	19			3
Ester (katır)		50	90	2	5	
Öküz		105	257	20	204	27
İnek		121		15	155	
Merkeb (eşek)		2	17	4	23	10
Koyun ve Keçi		3268	3551	258	1585	228

Deprem bölgesinde 23'ü beygir, 147'si katır, 613'ü öküz, 291'i inek, 56'sı eşek, 8890'nı koyun ve keçi olmak üzere toplam 10.020 hayvan telef olmuştur. Telef olan hayvanların 3547'si Malatya sancak merkezine bağlı köylere, 3934'ü Hısnımansur'a, 1972'si Kâhta'ya, 299'u Behisni'ye ve 268'i Akçadağ'a aittir. Telef olan hayvan sayısının ciddi rakamlara ulaştığı görülmektedir ki, böylesi büyük bir rakamın bölge ekonomisine zararı kaçınılmazdır. Bölgenin kırsal kesiminde en önemli geçim kaynaklarından birisinin hayvancılık olması yönüyle depremin özelde afete maruz kalan halkın, genelde ise Malatya bölgesinin ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilediği tahmin edilebilir[32].

[31]BOA., Y.MTV., 76/81.
[32] BOA., BEO., 177/13215.

Tablo-Grafik 3: *Malatya Sancağında Bulunan Ev Sayıları*[33]

Malatya sancak merkezi	Malatya sancak merkezine bağlı köyler	Hısnımansur kazası	Behisni kazası	Kâhta kazası	Akçadağ kazası	Toplam
4864	2596	2175	1060	749	294	9981

Tablo 4: *Malatya Sancağında Tamamen Yıkılan Bina Sayısı*[34]

Yerleşim Birimi/Bina Cinsi	Malatya sancak merkezi	Malatya sancak merkezine bağlı köyler	Hısnı-mansur kazası	Behisni kazası	Kâhta kazası	Akçadağ kazası	Toplam
Ev/Oda	1400/4750	1117/2512	771	1060	739	149	5236
Dükkân	126	42	86	20			274
Cami	17	2	7	4		1	31
Mescit	14					1	15
Minare	1		6				7
Kilise	1	1	1				3

[33]BOA., Y.MTV., 76/81.

[34]BOA., Y.MTV., 76/81; Malatya sancak merkezinde 1400 evin tamamen, 1485 evin kısmen yıkıldığına, geri kalanların ise tamir edilebilecek derecede hasar gördüğüne dair bilgi *The Levant Herald* gazetesinden alınmıştır. Gazete bilgi kaynağını bir resmi belgeye dayandırmıştır. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16; Bununla birlikte bir belgede ise Malatya sancak merkezinde 1271 evin tamamen yıkıldığına dair bir bilgi bulunmaktadır. BOA., BEO., 269/1271.

Müslim Okulu	6	1	2				9
G.Müslim Okulu	5						5
Han				6			6
Hamam	2			1			3
Kışla			1				1
Medrese	9			1			10
Tekye	1		1				2
Zaviye	4		1				5
Bedesten	1						1
Çeşme				1			1
Köprü				11			11
Bağçe					28		28
Kârgir Mağaza	6						6
Toplam	1593	1163	876	1104	767	151	5654

Tablo 5: *Malatya Sancağında Yıkılmaya Yüz Tutan ya da Kısmen Harap Olan (Tamiri Mümkün Olmayan) Bina Sayısı*[35]

Yerleşim Birimi/ Bina Cinsi	Malatya sancak merkezi	Malatya sancak merkezine bağlı köyler	Hısnı-mansur kazası	Behisni kazası	Kâhta kazası	Akçadağ kazası	Toplam
Ev/Oda	1485/5697	1483/ 3534	1189		9	147	4313
Dükkân			64				64
Cami	1		94				95
Minare	2						2
Kilise	2	1	1				4
Müslim Okulu			2				2
Han	2		1				3
Hamam	1		1				2
Telgrafhane	1		1		1		3
Toplam	1494	1484	1353	0	10	147	4488

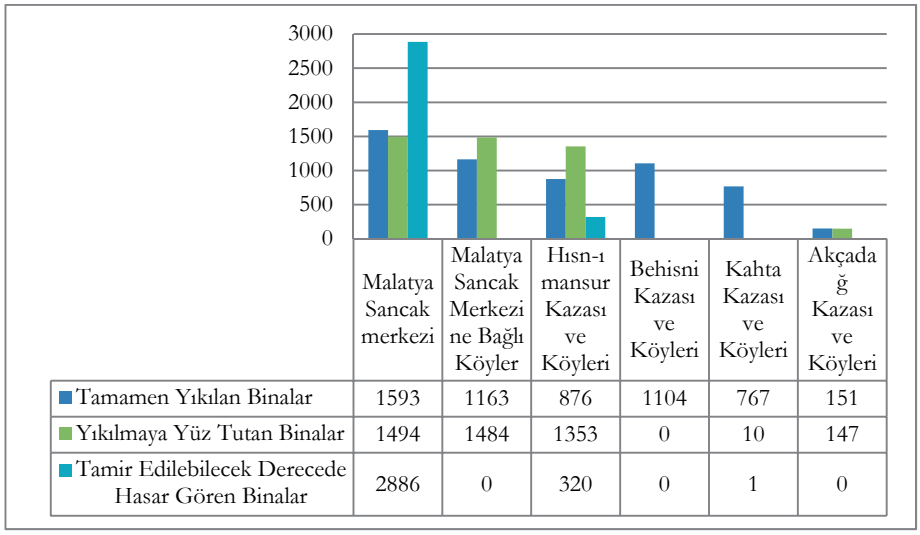
[35]BOA., Y.MTV., 76/81,; Malatya sancak merkezinde 1485 evin yıkılmaya meyilli hale geldiğine dair bilgi *The Levant Herald* gazetesinden alınmıştır. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16; Tablolardaki hasara ilave olarak Malatya'ya bağlı bulunan kazalarda iki karakol hane ciddi oranda hasar görmüş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Bununla birlikte bu karakol hanelerin hangi kazalarda bulundukları tespit edilememiştir. BOA., Y.MTV., 76/65; BEO., 177/13215.

Tablo 6: *Malatya Sancağında Tamir Edilebilecek Durumdaki Bina Sayısı*[36]

Yerleşim Birimi/Bina Cinsi	Malatya sancak merkezi	Malatya sancak merkezine bağlı köyler	Hısnı-mansur kazası	Behisni kazası	Kâhta kazası	Akçadağ kazası	Toplam
Ev	1979	-	215	-	1	-	2195
Dükkân	834		102				936
Cami	13						13
Mescit	31						31
Minare	3						3
Kilise	2		2				4
Müslim	13		1				14
G.Müslim Okulu	2						2
Han	4						4
Hamam	1						1
Hükümet Konağı	1						1
Kışla	1						1
Redif Deposu	1						1
Zabıta Dairesi	1						1
Toplam	2886	0	320	0	1	0	3207

[36]BOA., Y.MTV., 76/81.

Tablo-Grafik 7: *Malatya Sancağında Yıkılan ve Hasar Gören Binaların Genel Durumu*

	Malatya Sancak merkezi	Malatya Sancak Merkezine Bağlı Köyler	Hısn-ı mansur Kazası ve Köyleri	Behisni Kazası ve Köyleri	Kahta Kazası ve Köyleri	Akçadağ Kazası ve Köyleri
Tamamen Yıkılan Binalar	1593	1163	876	1104	767	151
Yıkılmaya Yüz Tutan Binalar	1494	1484	1353	0	10	147
Tamir Edilebilecek Derecede Hasar Gören Binalar	2886	0	320	0	1	0

Malatya sancağı genelindeki binalardan 5654'ü tamamen yıkılmış, 4488'i yıkılmaya meyilli hale gelmiş ve 3207'si tamir edilebilecek derecede hasar görmüştür. Toplamda ise 13.349 bina yıkılmış ya da çeşitli şekillerde hasar görmüştür. Bu rakamın 5973'ü Malatya sancak merkezine, 2646'sı Malatya sancak merkezine bağlı köylere, 2549'u Hısnımansur kazasına, 1104'ü Behisni kazasına, 778'si Kâhta kazasına, 298'si Akçadağ kazasına aittir.

Malatya Sancak Merkezi ile Köylerinde Hasar ve Can Kaybı

Deprem Malatya sancak merkezinde 285 kişinin hayatını kaybetmesine, 77 kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur[37]. *The Levant Herald* gazetesinin haberine göre kent merkezinde deprem en fazla Ermenilerin oturduğu mahalleleri etkilemiştir. Habere göre depremde ölen Ermeni sayısı 123'tür ve Ermeni evlerinden 400'ü tamamen yıkılmış, 400'ü tamir edilebilir derecede hasar görmüş ve 400'ü de kısmen hasar görmüştür. Şehirdeki Türk Mahallesi ise çok ciddi oranda hasar görmemiştir[38]. Harput'ta görev yapan Amerikan misyoneri Dr. Barnum da Malatya kentinde Ermenilerin yaşadığı kesimin daha fazla etkili olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Dr. Barnum'un depremin yaşandığı gün Malatya'daki Protestan Ermeni Cemaatinden 180 kişinin hayatını kaybettiği ve 300 kişinin yaralandığına dair verdiği bilgilerin pek gerçeği

[37]BOA., BEO., 172/12844.
[38] *The Levant Herald*, "The Earthquake At Malatia", Vol XIII, sayı 14.

yansıtmadığı ve bir tahminden öteye gitmediği, yukarıda verdiğimiz resmi istatistiklerden anlaşılmaktadır[39].

Malatya kentinin (sancak merkezinin) deprem sonrasında tam bir harabeye döndüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Malatya kent merkezinde deprem öncesi ev sayıları ile deprem sonrası durumu göz önüne alındığında, kentte yıkılmadık ya da hasar görmedik ev kalmadığı anlaşılır. Mamuretülaziz Valisi Enis Bey'in 21 Mart 1893 tarihinde Sadaret Makamına gönderdiği yazısına göre Malatya kentinde deprem öncesinde 10.400 küsur göz odaya sahip 4864 ev bulunmaktadır. Depremde mevcut evlerdeki odaların 2885'i tamamen harap olmuş, 5690'ı yıkılmaya meyilli hale gelmiş ve 1900 küsuru tamir edilebilecek derecede hasar görmüştür[40]. Yukarıdaki rakamları topladığımızda 10.475 rakamını elde edilmektedir ki, bu da Malatya kentindeki evlerde bulunan odaların toplamına eşittir. *The Levant Herald* gazetesi muhabirinin 1 Nisan 1893 tarihinde resmi bir rapora dayanarak verdiği bilgiler de bizi aynı sonuca götürmektedir. Habere göre Malatya sancak merkezindeki evlerin 1400'ü tamamen yıkılırken, 1485'i yıkılmaya meyilli hale gelmiş, geri kalan kısmı tamir edilebilir derecede az ya da çok hasar görmüştür. Diğer bir ifadeyle Malatya kentindeki mevcut evlerin yaklaşık üçte ikisi yıkılmış ya da oturulamayacak hale gelmiş iken geri kalan kısmı tamir edilebilecek durumdadır.

Malatya sancak merkezindeki 960 dükkânın 126'sı harabeye dönmüş, geri kalanı ise az ya da çok hasar görmüştür. Kentteki bedesten, 30 dükkân ve 4 mağazasıyla birlikte kısmen yıkılan yerler arasındadır[41]. Kentteki 5 adet kargir cami[42], 26 ahşap mescit tamamen yıkılırken, cami ve mescitlerden 13'ü kısmen hasar görmüştür[43]. Kentte bulunan 6 kilise içerisinden Protestan kilisesi tamamen yıkılırken, 3 kilise yıkılmaya yüz tutar derecede tehlikeli hale, 2 kilise ise tamire muhtaç hale gelmiştir[44]. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere kâgir kiliseler yıkılmış ya da büyük hasar görmüş iken iki ahşap kilise daha az hasara uğramıştır. Kentte altısı Müslümanlara ait rüştiye ve ibtidaiye okulu, dördü gayrimüslim okulu olmak üzere 10 okul tamamen yıkılırken, Müslüman okullarından üçü, gayrimüslim okullarından ikisi çeşitli derecelerde hasar görmüştür. Ayrıca hamamlardan ikisinin tamamen, ikisinin kısmen yıkıldığını; hanlardan ikisinin kısmen harap olduğunu, dördünün de tamir edilebilecek

---

[39] C. Kiskira, a.g.m., s. 142.
[40]BOA., BEO., 172/12844; Y.MTV., 76/9.
[41]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
[42] Malatya'da hasar gören camilerden birisi Hoca Camii adıyla da anılan Hoca Hacı Yusuf Efendi Camii'dir. Daha önce, 1305 ve 1306 senelerinde meydana gelen iki büyük yangın ve depremde gördüğü hasar nedeniyle cami kullanılamaz hale gelmiştir. BOA., BEO., 411/30821.
[43]BOA., BEO., 172/12844; Y.MTV., 76/9; *The Levant Herald* gazetesi ise 30 camiden 17'sinin yıkıldığı bilgisini vermektedir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
[44]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16; *The Levant Herald* gazetesinin Malatya Ermeni Katolik Piskoposuna dayanarak verdiği bilgilere göre, Ermeni kilisesi ve okulu depremden kısmen harap olan yerler arasındadır.*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.

derecede hasara uğradığını görmekteyiz[45]. Depremde hasar gören yerlerden birisi de Malatya'daki hapishane idi[46].

Malatya sancak merkezine bağlı köylerin durumu kentten daha kötüdür. *The Levant Herald* gazetesi muhabirinin verdiği bilgilere göre köylerdeki hasar Malatya kentindekinden daha fazladır. Aynı gazetenin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere Malatya bölgesindeki köylerin 62'si depremden çok ciddi biçimde etkilenmiştir. Sancak merkezine bağlı köylerde mevcut olan 2600 evin hepsi ya tamamen yıkılmış ya da kullanılamayacak derecede hasar görmüştür[47]. Oda olarak ele aldığımızda ise yaklaşık 2600 evde bulunan odalardan 2512'si tamamen, 3534'ü kısmen olmak üzere 6046 odanın yıkıldığı ya da yıkılmaya meyilli hale geldiği görülmektedir[48]. Diğer bir ifadeyle köylerde tamir edilebilecek mahiyette bir ev ya da oda dahi kalmamıştır. 285 kişinin hayatını kaybettiği ve 77 kişinin ağır bir şekilde yaralandığı Malatya sancağına doğrudan bağlı köylerde iki cami, bir kilise ve bir okul da tamamen yıkılan yerler arasındadır[49].

The Levant Herald gazetesi de bu köyler hakkında bazı bilgiler vermektedir. Türk köylerinin Ermenilerinkine nazaran daha fazla hasar gördüğünü belirten gazeteye göre Malatya'nın arkasında ve dağ eteğindeki altı ya da sekiz Türk köyü çok fazla can kaybı yaşamış ve büyük hasar görmüştür[50]. Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri Zeki Paşa'nın 34. Fırka Kumandanlığından aldığı bilgilere dayanarak yazdığı 7 Mart 1893 tarihli telgraf, Malatya sancak merkezine bağlı bazı köylerin depremde gördüğü zarar hakkında ayrıntılı bilgi içermesi açısından önem arz etmektedir. Buna göre Malatya'nın Porga, Yügriti? Orta Koltikler, Aşağı Koltikler, Buraklar? ile Yukarı Kozluk köylerindeki evlerin tamamı yıkılmıştır. Bu altı köyde toplam 73 kişi hayatını kaybetmiştir. Abdülharab isimli, 70-80 evi barındıran, Malatya ve Hısnımansur'un ortasında bulunan Kürt köyü harap olan yerler arasındadır. Bu köyde sadece iki hane halkı kurtulabilmiştir. Halikan (Yaygın) köyünün ise yarısı harap olmuş ve 48 kişi hayatını kaybetmiştir[51].

---

[45]BOA., BEO., 172/12844; Y.MTV., 76/9.
[46]BOA., BEO., 165/12324; BEO., 168/12554.
[47]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 15, 16.
[48]BOA., Y.MTV., 76/81.
[49]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
[50] *The Levant Herald*, "The Earthquake At Malatia", Vol XIII, sayı 14.
[51]BOA., BEO., 170/12688; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 14.

Tablo 8: *Malatya Sancağına Doğrudan Bağlı Bazı Köylerdeki Hasar ve Zâyiât*

Köy İsmi	Yıkılan Ev Sayısı	Ölü Sayısı
Hilan	14	-
Çermige	6	-
Mahmudlu	2	-
Tecirli	14	-
İpşar	27	-
Hasırcılar	5	-
Boran	1	-
Selistan	21	-
Gerger	3	-
Şahnahan	10	-
Tilek	195	1
Samanköy	40	2

Hısnımansur (Adıyaman) Kazasında Hasar ve Can Kaybı

Depremin en fazla zarar verdiği yerlerden birisi Hısnımansur kazası merkezi ve köyleridir. Komisyon-ı Mahsus tarafından hazırlanan cetvele dayalı olarak çıkarılan tablolarda gösterildiği üzere, Hısnımansur kazası genelinde 283 kişi hayatını kaybetmiş, 30 kişi yaralanmış, çoğu koyun ve keçi olmak üzere 3934 hayvan telef olmuştur[52]. Hısnımansur Kaymakamlığının 6 Mart 1893 tarihli telgrafından anlaşıldığı üzere ölü sayısının 26'sı kaza merkezine aittir[53].

Depremin verdiği hasarı kazalar arasında kıyasladığımızda en fazla Hısnımansur kazasının hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim kazada, tıpkı Malatya kenti gibi, bir tane dahi yıkılmadık ya da hasar görmedik ev kalmamıştır. Deprem yaşandığı sırada kaza dâhilinde bulunan 2175 evden 771 tamamen yıkılırken, 1189'u yıkılmaya meyilli hale gelmiş, geri kalan 215 tanesi ise tamir edilebilecek derecede hasar görmüştür[54]. Diğer bir ifadeyle evlerin % 90'ı yıkılmış ya da oturulamayacak derecede hasar görmüştür ki, bu oran Malatya kentindeki hasardan daha büyüktür.

Diğer binaları da dâhil ettiğimizde kaza dâhilinde toplam yıkılan veya hasar gören binaların sayısı ise 2549'a ulaşmaktadır. Kaza merkezi ve köylerinde yıkılan ve ciddi oranda hasar gören camilerin sayısı oldukça kabarıktır; 7 cami yıkılırken 94 caminin de yıkılmaya meyilli hale gelmesi depremin

---

[52]BOA., Y.MTV., 76/81.

[53] BOA., BEO., 165/12324; BEO., 167/12475.

[54]BOA., Y.MTV., 76/81; Vali Enis Bey'in Sadaret makamına hitaben kaleme aldığı 6 Mart 1893 tarihli yazısı ise Komisyon-ı Mahsus tablosundan farklı bilgiler içermektedir. Vali Bey'in yazısına göre 3500'e yakın eve sahip olan kaza merkezinin üçte biri harap olurken, üçte biri yıkılmaya meyilli hale gelmiş, geriye kalan üçte birlik kısım ise daha küçük derecelerde hasar görmüştür. BOA., BEO., 165/12324; BEO., 167/12475.

Hısnımansur'daki etkisini en iyi şekilde göstermektedir[55]. Bölgede görev yapan bir Amerikan misyonerin verdiği bilgilere göre Hısnımansur'daki depremden en çok etkilenen camiler idi ve kentteki bütün minareler yıkılmıştı[56]. Zeki Paşa'nın 4 Mart 1893 tarihli telgrafından anlaşıldığı üzere bu ibadethanelerden altısı kaza merkezindedir. Bunlardan dördü cami, ikisi mescittir. Ayrıca kentteki 9 minareden yedisi kısmen yıkılmaktan kurtulamamıştır ki, bu bilgi Amerikan misyonerinin verdiği bilgilerle kısmen çelişmektedir[57].

Hısnımansur kentinde depremden ciddi bir şekilde etkilenen kamu binalarından birisi kışladır ki binanın bir koğuşu haricinde kalan bütün kısımları harap olmuştur[58]. Kentte hasar gören binalardan bir diğeri telgrafhanedir. Çok ciddi bir şekilde hasar görmesi ve yıkılmaya meyilli hale gelmesinden dolayı telgrafhanenin içine girilmekten korkulmuş; hükümet konağı civarına bir çadır kurularak sancak merkeziyle iletişim sağlanmaya çalışılmıştır[59]. Bunların yanı sıra kaza merkezinde 252 dükkân, 1 han, 1 hamam, 1 tekke, 1 zaviye, 4 kilise, Müslümanlara ait 5 okul yıkılmış ya da değişik oranlarda hasar görmüştür[60].

Hısnımansur kazasından dönen memurların raporlarına göre 12 Mart tarihi itibariyle kazanın 19 köyünde toplam 200 ev yıkılmış, enkaz altında kalan 19 kişi hayatını kaybederken, 7 kişi yaralanmıştır. Bununla beraber Hısnımansur kazası köylerine gönderilen memurların bir kısmı yolların karla kaplı olması, çayların taşması sonucu köprülerin yıkılması gibi zorunlu sebeplerden dolayı henüz dönemediğinden belirtilen tarih itibariyle buralardan haber alınamadığı bilinmektedir ki[61] bu da kazadaki hasar ve can kaybının biraz daha yüksek olduğu gerçeğini ortaya çıkarır.

Adıyaman'ın etrafındaki dağda bulunan birçok Kürt köyü depremden ciddi biçimde etkilenerek harap olmuştur. İsmi bilinmeyen bu Kürt köyünde 140 kişiden sadece iki kişi kurtulabilmiştir[62].

Behisni (Besni) Kazasında Hasar ve Can Kaybı

Depremin en şiddetli olarak hissedildiği yerlerden birisi Behisni kazasının olduğu görülmektedir. Kazada depremin yaşandığı sırada 1060'ı ev olmak üzere toplam 1104 bina bulunmaktaydı. Nitekim resmi kayıtlara göre mevcut binaların hepsi kullanılamayacak derecede yıkılmıştır. Behisni kazasında yaşanan can

---

[55]BOA., Y.MTV., 76/81.
[56] C. Kiskira, a.g.m., s. 142.
[57]BOA., Y.MTV., 75/118.
[58]BOA., Y.MTV., 76/65; BEO., 177/13215.
[59] BOA., BEO., 164/12244;.
[60]BOA., Y.MTV., 76/81; Kazada bulunan kilise ve okul kısmen harap olurken, Protestan kilisesi yıkılmaya meyilli hale gelenler arasında yer almıştır. BOA., BEO., 167/12475.
[61]BOA., Y.A.HUS., 271/63; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 12.
[62] N. Ambraseys, a.g.e., s. 766.

kaybı ise 43 olup, yaralanan olmamıştır. Ayrıca kaza genelinde 258'i koyun ve keçi olmak üzere 299 hayvan telef olmuştur[63].

The Levant Herald gazetesinin verdiği bilgilere göre Behisni'de ismi verilmeyen 60 evli bir köy tamamen harap olmuş, bu köyde tek bir ev bile ayakta kalamamıştır[64]. Behisni kazasında hasar gören yererden isimleri bilinenlerden birkaçı ise Erkenek, Kubeli ve Tut köyleridir[65].

Kâhta Kazasında Hasar ve Can Kaybı

Kâhta kaza merkezi ve köylerinde 135 can kaybı yaşanırken, 12 kişi de yaralanmış, önemli bir kısmı küçükbaş olmak üzere 1972 hayvan telef olmuştur. Kaza merkezi ve köylerinde bulunan evlerden 767'si tamamen yıkılmış, 10'u yıkılmaya meyilli hale gelmiş ve biri tamir edilebilecek derecede hasar görmüştür[66].

Arşiv kaynaklarından anlaşıldığı üzere Kâhta kazası merkezi çok fazla hasara uğramamıştır. Kaza merkezinde telgrafhane ile 3 ev yıkılırken, bazı evlerin de duvarları hasar görmüştür. Kâhta'da binası kullanılamayacak derecede yıkılan telgrafhane başka bir yere nakledilmiştir. Ayrıca kale ile etraftaki dağlık alanlardan çok sayıda taş sökülüp aşağı yuvarlanmışsa da bundan dolayı can kaybı yaşanmamıştır[67]. Yukarıdaki tablolardan birinde görüldüğü üzere Kâhta'da 28 bahçe harap olmuştur. Bu olay, depremin şiddetinden dolayı dağların parçalanması sonucunda gerçekleşmiştir. Bunun neticesine dağ eteğinde bulunan bahçeler dağdan dökülen taşlarla kapanmış; ağaçlar meyveleriyle birlikte mahvolmuştur[68].

Kâhta kazasına bağlı köylerdeki hasar ve can kaybı ise kaza merkezine nispeten çok daha büyüktür[69]. *The Levant Herald* gazetesinin verdiği bilgilere göre Kâhta kazasının on altı köyünde yıkılan 179 evin enkazı altından 125 insan cesedi çıkarılmıştır[70].

Akçadağ Kazasında Hasar ve Can Kaybı

Komisyon-ı Mahsus tarafından hazırlanan cetvele dayalı olarak çıkarılan tablolarda gösterildiği üzere, Akçadağ kazası genelinde 149 ev, 1 cami ve 1 mescit olmak üzere toplam 151'i bina tamamen yıkılırken, 147 ev yıkılmaya meyilli hale gelmiştir. Kaza genelindeki toplam ölü sayısı 8 olup, yaralanan

---

[63]BOA., Y.MTV., 76/81.
[64]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
[65] Nicholas Ambraseys, a.g.e., s. 766.
[66]BOA., Y.MTV., 76/81.
[67]BOA., Y.A.HUS., 271/46; BEO., 165/12324.
[68]BOA., Y.MTV., 76/65; BEO., 177/13215
[69]BOA., Y.A.HUS., 271/46; BOA., BEO., 165/12324.
[70]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.

olmamıştır. Bunun yanı sıra 268 küçük ve büyük baş hayvan telef olmuştur[71]. Bununla birlikte Vali Enis Bey'in Sadaret makamına yazdığı 4 Mart 1893 tarihli yazıda Akçadağ'ın dağ tarafındaki iki köyünde 10 kişinin yıkılan evlerinin enkazı altında kalarak hayatını kaybettiği ve kaza merkezine komşu Aziziye Kışlasının sundurmaları ile koğuşlarının bir kısmının yıkılmasıyla 3 asker ve 78 hayvanın telef olduğu belirtilmiştir[72]. Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri Zeki Paşa ise 4 Mart 1893 tarihli telgrafında iki köydeki ölü sayısının 10, kışlada ölen asker sayısının 2 olduğunu ifade etmektedir[73]. Bu rakamların tabloda yer alan rakamlardaki bilgilerle çeliştiği görülmektedir ki, cetveldekilerin daha sonra ortaya konulan rakamlar olması sebebiyle daha güvenilir olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle depremin hemen akabinde elde edilen bilgilerin daha sağlıksız olduğunu söylemek mümkündür.

Arşiv belgelerinden ve gazete haberlerinden anlaşıldığı üzere Akçadağ kazasının merkezi Erga'daki binalar depremden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Vali Enis Bey'in verdiği bilgilere göre, Erga'daki evlerin önemli bir kısmı yıkılmış ise de burada can kaybı yaşanmamış, sadece birkaç hayvan ahırların enkazı altında kalarak telef olmuştur[74]. Zeki Paşa Erga'da yıkılan ev sayısı hakkında daha net bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Erga'da yıkılan ev sayısı 40'tır[75]. *The Levant Herald* gazetesi de Erga'da çok sayıda evin ya tamamen yıkıldığını ya da oturulamayacak derecede hasar gördüğünü ifade etmektedir. Akçadağ kazasına bağlı köylerin, Kâhta'da olduğu gibi, kaza merkezine nispeten daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür. Daha önce belirtildiği üzere yaşanan can kayıplarının tamamına yakını iki köye aittir[76].

1893 Depreminin Artçı Şokları

Mamuretülaziz Valisi Enis Bey, 3 Mart 1893 Malatya depreminin artçı şoklarıyla ilgili olarak merkezi hükümeti, özellikle de Sadaret Makamını gün be gün bilgilendirmiştir. Ana depremden sonraki ilk zamanlarda, özellikle de 1893 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında artçı şokların çok sık ve daha şiddetlice yaşandığı görülmektedir. Depremden sonraki ilk 12 günde her gün birkaç defa deprem meydana gelmiştir[77]. *The Levant Herald* gazetesinin muhabirinin 14

---

[71]BOA., Y.MTV., 76/81.
[72]BOA., Y.A.HUS., 270/111; BEO., 164/12244.
[73]BOA., Y.MTV., 75/118.
[74]BOA., Y.A.HUS., 270/111; BEO., 164/12244.
[75]BOA., Y.MTV., 75/118.
[76]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[77]Malatya Mutasarrıfının verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, depremin ikinci günü, 4 Mart 1893 tarihinde, artçı şoklar yarım ya da bir saat ara ile artçı şoklar kendisini hissettirmişse de hasara yol açmamıştır. BOA., Y.A.HUS., 270/111; Artçı şoklar aynı gün Kebanmadeni'nde de hafif şiddetli olarak saatte bir kendisini hissettirmiştir. Önemli bir hasarın meydana gelmediği Kebanmadeni'nde halk, yaşadıkları korku ve endişe sebebiyle evlerini terk etmek zorunda kalarak kırlara çıkmıştır BOA., Y.A.HUS., 270/111; BEO., 164/12244; Vali Enis Bey ile Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyetinin yazılarından anlaşıldığı üzere 10 Mart 1893 gecesi saat 22.39

Mart'ta Harput'tan aktardığı bilgilere göre sarsıntılar oldukça ciddi bir şekilde Mardin'e ve 200 mil uzaklığa kadar hissedilmektedir[78]. Bununla birlikte artçı sarsıntıların sayısı ve şiddetinde giderek bir azalma yaşanmıştır. Ayrıca artçı sarsıntıların 15 ay kadar devam ettiği; 1894 Haziran'ında bile yaşandığı bilinmektedir. Bu süreçte en az 72 gün, günde bir ya da birkaç deprem meydana gelmiştir. Bununla birlikte *The Levant Herald* gazetesinin 22 Mayıs ve 14 Ağustos sayılarında, Malatya bölgesinde nerdeyse her gün artçı şok yaşandığına dair telgraf alındığını ifade edilmektedir ki, bu bilgi depremin ardından aylar geçmesine rağmen sarsıntıların ardı arkasının kesilmediğini, yukarıdan bahsi geçen gün sayısının daha fazlasında deprem yaşandığını göstermektedir[79].

Artçı sarsıntıların önemli bir kısmı hafif şiddetli olup hasar meydana getirmez iken, on tanesi şiddetli derecede yaşanarak birtakım hasarlara ve ölümlere yol açmıştır. Hasar meydana getiren ilk artçı sarsıntı depremin ikinci günü olan 4 Mart gecesi yaşanmıştır. Öncekilerden daha şiddetli bir şekilde meydana gelen bu artçı şok, az ya da çok bütün binaları etkilemiştir[80]. Dördüncü Ordu-yı Hümayun'un, 34. Fırka Kumandanlığına dayanarak verdiği bilgilere göre 6 Mart gecesi dört, 7 Mart sabahı bir defa olmak üzere beş deprem yaşanmıştır. Aynı gece Harput'ta da kendisini hissettiren depremler Malatya sancağında bir miktar evin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır[81].

Bir günlük aradan sonra, 8 Mart gecesi meydana gelen iki şiddetli deprem ise Akçadağ kazasında hasar meydana getirmiş ve 45 küçükbaş ile 15 büyükbaş hayvanın telef olmasına neden olmuştur. Resmi kayıtlar, aynı artçı şok sırasında Kâhta kazasının köylerinde binaların yıkıldığı ve can kaybının yaşandığı bilgisi vermekle birlikte buna dair bir rakam zikretmemiştir. Aynı gün Hısnımansur kazasında ise hem ara sıra şiddetli ve hafif derecede meydana gelen artçı şoklar hem de 24 saatten beri kesintisiz olarak devam etmekte olan yağmurlar, yıkılmaya meyilli binalar ile camilerden çoğunun tamamen yıkılmasına yol açmıştır[82]. Dâhiliye Nezaretinin 8 Mart 1893 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere artçı şoklar bu sırada sadece Malatya sancağını değil, Urfa taraflarını da

---

sularında birbirini müteakip üçü hafif biri şiddetli olmak üzere dört defa deprem meydana gelmişse de hasara yol açmamıştır (BOA., BEO., 165/12324; BEO., 168/12554; Vali Enis Bey 13 Mart gecesi de Malatya ve Akçadağ kazalarında iki defa deprem yaşandığı bilgisini paylaşmaktadır. Vali Enis Bey 16 Mart 1893 tarihli yazısında Malatya'da bir gün önceki gece saat 4.00 sularında iki defa şiddetli, sabaha yakın ise hafif olarak üç deprem meydana geldiğinden bahsetmiştir. BOA., BEO., 172/12844. On üç gün kadar artçı şoklarla ilgili resmi yazılara ve gazete haberlerine ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Vali Enis Bey'in 29 Mart 1893 tarihli yazısında ana depremde yıkılmaya yüz tutan binaların göçmekte olduğunu bilgisini tekrarlaması hafif de olsa artçı şokların devam ettiğini düşündürmektedir.BOA., Y. MTV., 76/65.

[78] *The Levant Herald*, "The Earthquake At Malatia", Vol XIII, sayı 14.

[79] BOA., BEO., 177/13215; *The Levant Herald*, Vol XIV, sayı 25, 33.

[80] BOA., DH.MKT., 2058/63; BEO., 165/12324; BEO., 166/12380.

[81] BOA., BEO, 170/12688.

[82] BOA., BEO., 164/12244.

etkilemektedir[83]. Dâhiliye Nezaretinin 9 Mart 1893 tarihli yazısında da artçı şokların deprem bölgesini etkilemeye devam ettiği bildirilmektedir[84].

Vali Enis Bey 12 Mart gecesi saat 1 sularında birbirini müteakip olarak yaşanan üç depremden bahsetmektedir ki bu artçı şoklar, daha önce Malatya'da hasar gören birçok binanın yerle bir olmasıyla sonuçlanmıştır. Daha önce Hısnımansur için belirtildiği üzere Malatya'da da önceki depremlerde hasar görerek yıkılmaya meyilli hale gelen çok sayıda binanın yıkılmasının bir diğer sebebi, şiddetle yağan yağmurlardır[85]. *The Levant Herald* gazetesinin haberi de yukarıdaki bilgileri doğrulamaktadır[86].

The Levant Herald gazetesinin verdiği bilgilere göre 14 Mart Salı gecesi Malatya'da iki şiddetli deprem daha meydana gelmiştir. Sarsıntılar şiddetli ve uzun sürelidir. Aynı günün sabahında da sarsıntılar meydana gelmişse de daha hafif gerçekleşmiştir. Aynı gün Akçadağ'da üç, Harput'ta bir deprem kendisini hissettirmiştir. Daha önceki depremlerde hasar gören hükümet konağı bu artçı sarsıntılar neticesinde tamamen oturulamaz hale gelmiştir. Burada görev yapan memurlar kışla içerisinde inşa edilen barakalara taşınarak vazifelerine zor şartlarda devam etmeye başlamışlardır[87].

Vali Enis Bey'in 29 Mart 1893 tarihli ifadesine göre "*sıkılıkla meydana gelen artçı şoklar ve binaların yıkılması*", evlerini tamir ya da yeniden inşa etmek isteyen halka bu imkânı tanımamıştır[88]. Bu nedenle ev yaptırmaya gücü yeten aileler de çadır ve barakalar altında yaşamaya mecbur kalmıştır. Zaten Enis Bey de artçı şokların son bulmasına kadar valilik olarak afetzedelerin temel ihtiyaçları dışında herhangi bir tedbire lüzum görmediklerini ifade etmiş ve bu nedenle mevcut yardım paraları ile toplanacak olanların tahsil edilmesinin hızlandırılması merkezi hükümetten talep edilmiştir[89].

3 Nisan gündüzünde meydana gelen artçı sarsıntının çok şiddetli olduğu ve Hısnımansur kazası ile köylerinde ciddi oranda hasara yol açtığı görülmektedir. Bahsi geçen artçı şok, can kaybına yol açmamış ise de Hısnımansur kaza merkezi ile bu kazaya bağlı Samsad nahiyesi ve üç köyünde daha önceki depremlerde hasar görmüş 40-50 ev ve samanlık ile 1 bulgur değirmeninin kısmen yıkılmasına sebep olmuştur[90].

---

[83]BOA., DH.MKT., 2059/126.
[84]BOA., DH.MKT., 2060/115.
[85] BOA., Y.A.HUS., 271/63; DH.MKT., 1/39; Y.PRK.UM., 28/82.
[86]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 12.
[87]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[88] BOA., BEO., 177/13215.
[89] BOA., Y.MTV., 76/65.
[90] BOA., BEO., 177/13215; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 15; Vali Enis Bey, bazen de depremin meydana gelmediği zaman dilimleri hakkında Sadaret makamını bilgilendirmiştir. Örneğin 9 Nisan'dan itibaren üç gün boyunca sarsıntı yaşanmadığı bilgisini vermiştir. BOA., BEO., 177/13215.

12 Nisan'da gündüz vakitleri meydana gelen iki deprem ise çok şiddetli bir şekilde gerçekleşmiş olup, can kayıplarına ve hasara yol açmıştır. Bahsi geçen artçı şoklar, top patlama sesinden daha şiddetli olarak işitilen sesler eşliğinde meydana gelmiştir. Bu sesler, Malatya kaza merkezine altı saat yürüyüş mesafesinde ve dağ eteğinde olan Koltikler köyü üzerinde bulunan büyük bir dağın patlaması sonucu oluşmuştur. İki artçı şok sırasında Koltikler köyünde yıkılan bir evin enkazı altından 3 ölü, 2 yaralı çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra köyde 120 kadar koyun ve keçi, 2 katır ve 1 beygir telef olmuştur. Bahsi geçen deprem Malatya kaza merkezinde de dehşet verici sesler eşliğinde ve şiddetli bir şekilde hissedilmiş, bu durum halkın korkmasına sebep olmuştur[91]. Bunun yanı sıra Hısnımansur'da bir ev bu artçı sarsıntılarda yıkılmış ve enkazı altından bir kişi ölü ve birkaç kişi yaralı olarak çıkarılmıştır[92].

14 Temmuz'da Malatya'da yaşanan artçı şok oldukça şiddetli biçimde gerçekleşmiş olup, Malatya'da bir evin kısmen yıkılmasına sebep olmuştur[93]. Hasara sebep olan artçı şoklardan bir tanesi de 12 Ağustos'ta meydana gelmiştir. Akçadağ'da etkili olan depremde can kaybı yaşanmamışsa da Eski (Atik) Caminin daha önceki depremde sağlam kalan duvarları yıkılmıştır[94]. 4 Eylül tarihli *The Levant Herald* gazetesi ise son zamanlarda yaşanan bir depremde Malatya'da bir camiinin kubbesi ile bazı yerlerinin ciddi biçimde zarar gördüğü bilgisini vermektedir[95].

Hasara yol açan artçı sarsıntılarla birlikte, herhangi bir hasara yol açmayan çok sayıda artçı sarsıntı meydana gelmiştir. Aşağıda tarihleri verilen günlerin bazılarında birkaç sarsıntı birbirini izlemiş, bazı artçı sarsıntılara da yer altından gelen gürültüler eşlik etmiştir. Bu artçı şoklar 4-16 Mart tarihleri arasında her gün, 29 Mart; 1, 3, 5, 9, 12, 13, 14, 21, 24, 25, 26, 27, 30 Nisan[96]; 9, 10, 14, 17,

---

91 BOA., BEO., 168/12554; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
92 *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
93 *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 30.
94 BOA., Y.A.HUS., 279/4.
95 *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 36.
96 1 ve 5 Nisan'daki artçı şoklar Malatya ve civarında etkili olmuştur. BEO., 177/13215; 13 ve 14 Nisan'da meydana gelen üç deprem Malatya, Hısnımansur ve Akçadağ kazalarında kendini hissettirmiştir. Vali, 21 Nisan 1893 tarihli yazısında ise artçı sarsıntıların devam ettiği yönündeki bir telgrafı Sadaret makamına bildirmiştir. 24, 25 ve 26 Nisan tarihlerinde yaşanan depremler Akçadağ, Malatya ve Hısnımansur kazalarında geceli gündüzlü olarak kendisini hissettirmiştir. BEO., 168/12554; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 17, 18; 27 Nisan'da meydana gelen deprem Akçadağ'da şiddetli olarak, Malatya ve Hısnımansur'da hafif şiddetli olarak gerçekleşmiştir. Bu arada Vali Enis Bey 28 Nisan 1893 tarihli yazısında da Hısnımansur'da bazen hafif bazen şiddetli, Malatya'da ise hafif şiddetli olarak ara sıra sarsıntılar meydana geldiğinden bahsetmiştir. BEO., 168/12554; 1 Mayıs tarihli *The Levant Herald* gazetesinin haberinde Malatya ve civarında devamlı artçı şok hissedildiği bilgisini vermesi Nisan ayının sonlarında depremlerin yoğunlaştığını göstermektedir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 18.

19 Mayıs[97]; 10, 11, 19 Haziran[98]; 1, 3, 7, 10, 11, 14, 15 Temmuz[99]; 8, 12, 14, 21, 22 Ağustos[100]; 4, 9, 10, 16, 27, 30 Eylül[101]; 17, 22, 23, 24, 26 Ekim[102]; 19, 26, 28 Kasım[103]; 6, 14, 17, 18, 19, 20 Aralık 1893[104]; 15 Ocak 1894[105], 9 ? ve 27 Şubat 1894[106]5 ve 28? Mart 1894[107], 19 Haziran 1894[108] tarihlerinde yaşanmıştır.

---

[97]9, 10 ve 17 Mayıs'ta meydana gelen depremler Malatya sancak merkezinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisinde iki artçı şok birbirini izlemiştir. Artçı şokların bazıları vilayete merkezi Harput'ta da kendisini hissettirmiştir. 14 Mayıs'ta meydana gelen deprem ise Behisni kazasında yaşanmıştır. BEO., 168/12554; Y.A.HUS., 273/170; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 21; 19 Mayıs'ta ise Mir Ali köyünde bir deprem yaşanmıştır. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 22.

[98]10, 11 ve 19 Haziran gecesi meydana gelen depremler Hısnımansur'da kendisini hissettirmiştir. BEO., 168/12554.

[99]1 Temmuz gecesinde birisi şiddetli, ikisi hafif derecede yaşanan deprem Hısnımansur'da etkili olmuştur. BEO., 172/12844; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 25; *The Levant Herald* gazetesi 3 Temmuz tarihli sayısında Malatya'da yeni bir deprem olduğuna dair telgraf aldıklarından bahsetmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 27; 3 Temmuz'da yaşanan depremlerden birincisi gece saat 5.30'da Behisni'de şiddetlice, ikincisi sabah vakitlerinde Malatya'da etkili olmuştur. Malatya'da üç buçuk saat arayla iki deprem meydana gelmiştir. Y.PRK.A., 8/61; Y.A.HUS., 277/86; Bu arada 10 Temmuz tarihli *The Levant Herald* gazetesi, birkaç gün önce Hısnımansur'da şiddetli üç deprem yaşandığını belirtmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 28; 14 Temmuz'da meydana gelen deprem Malatya'da gerçekleşmiş ve bir dakika kadar uzunca bir süre devam etmiştir. Y.A.HUS., 278/20; 10 Temmuz tarihli *The Levant Herald* gazetesi birkaç gün önce Hısnımansur'da üç deprem meydana geldiğinden bahsetmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 28; Behisni'de 10 ve 11 Temmuz'da dört defa deprem meydana gelmiştir. İkinci gün meydana gelen üç deprem birinci günkü depremden daha şiddetli gerçekleşmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 29; 15 Temmuz'da meydana gelen deprem ise Malatya'yı etkilemiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 30.

[100]8 Ağustos'ta Malatya'da meydana gelen deprem şiddetli olmakla birlikte uzun sürmüştür. 14 Ağustos tarihli *The Levant Herald* gazetesi de son zamanlarda Behisni'de bir deprem meydana geldiğinin haberini vermiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 33; 21 Ağustos'ta Behisni'de meydana gelen iki depremden birincisi hafif, ikincisi ise şiddetli olarak hissedilmiştir; Aynı gazete 22 Ağustos'ta üç tane çok şiddetli depremin meydana geldiğini bildirmektedir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 35.

[101]Behisni kazası 4 Eylül gecesinde de birincisi hafif, ikincisi şiddetli olarak depremlere maruz kalmıştır. Y.A.HUS., 279/64; Y.A.HUS., 307/59; 9 ve 10 Eylül 1893 tarihlerinde meydana gelen deprem Malatya, Harput, Arabgir ve Keban Madeni'nde şiddetli ve hafif suretlerde hissedilmiştir. Y.A.HUS., 280/13; *The Levant Herald* gazetesinden edinilen bilgilere göre aynı depremler Akçadağ'ı da etkilemiştir. 16 Eylül'de meydana gelen iki deprem Malatya ve Harput'ta hissedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 37, 38; 27 Eylül'de meydana gelen deprem ana depremin etkilediği bütün yerlerde şiddetli bir şekilde gerçekleşmiştir. Y.A.HUS., 309/100; 30 Eylül gecesi saat 10.30'da yaşanan deprem Harput ve Çemişgezek'te hissedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 35.

[102]17 Ekim'de deprem bölgesi yeniden sarsılmıştır. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 38; 22 Ekim'de meydana gelen deprem Malatya'da hafifçe bir şekilde hissedilmiştir. Y.PRK.UM., 28/82; *The Levant Herald* gazetesi ise 23 Ekim gecesi Malatya'da şiddetli, Akçadağ'da hafif bir deprem yaşandığını, ertesi akşam aynı yerlerde iki sarsıntının daha meydana geldiğini ve sonuncuların Keban'dan da hissedildiğini bildirmiştir. Aynı gazetenin verdiği bilgilere göre 26 Ekim'de Behisni'de yeni bir şiddetli deprem meydana gelmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 39, 44.

[103]19 Kasım'da Malatya, Akçadağ ve Behisni'de şiddetli bir deprem yaşanmışsa da hasara yol açmamıştır. Y.A.HUS., 284/96; 26 Kasım gecesi yine Behisni'de bir deprem daha yaşanmıştır.

Afet Yönetimi

Malatya sancağının tamamını harabeye çeviren 1893 depremi sonrasında dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid, Malatya sancağının bağlı bulunduğu Mamuretülaziz Valisi Enis Bey, Malatya Mutasarrıfı Emin Bey, Asâkir-i Şahâne Mevkii Kumandanı Binbaşı Reşad Efendi ve bölgenin diğer ileri gelenleri afet yönetimi açısından önemli görevler ifa etmişlerdir.

Depremin yaşandığı 3 Mart 1893 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in hususi bir irade ile yetkililere bazı talimatlar verdiği görülmektedir. Bunlardan birisi evi yıkılan depremzedelerin barındırılmaları için acilen talep edilen 500 çadırın redif depolarından hemen gönderilmesi için Malatya ve Harput kumandanlıklarına verilen talimattır. İkincisi depremzedeler için "*atiye-i seniyye*" olarak Hazine-i Hassa-i Şahaneden 300 lira ihsan buyrulması ve bunun acilen Malatya Mutasarrıflığına gönderilmesine yönelik talimattır[109]. Bunun yanı sıra II. Abdülhamid, fakirler ve hastalar için daha önce İstanbul'da kurulmuş olan İâne-i Hastagân Komisyonunun kasasında bulunan paradan 500 liranın acil bir şekilde Malatya'ya gönderilmesini emretmiştir[110]. Ayrıca afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için Mamuretülaziz vilayetinin merkezi Harput'tan acil bir şekilde yardım gönderilmesi talimatı vermiştir[111]. Bu arada mahalli yetkililer tarafından yazılan yazılarda dile getirildiği üzere yapılan yardımlar karşılığında

---

Ayrıca Vali Enis Bey 28 Kasım tarihli yazısında depremin ara sıra hissedilmekte olduğunu bildirmiştir. Y.A.HUS., 285/55.

[104] Behisni'de 6 Aralık gecesinde bir deprem hissedilmiştir. Y.A.HUS., 286/11; 14 Aralık akşamı birincisi hafif, ikincisi şiddetli ve gürültüler eşliğinde olmak üzere Malatya, Behisni ve Hısnımansur kazalarında meydana gelmiştir. Y.A.HUS., 288/46; 17- 20 Aralık arasında her gün yaşanan artçı sarsıntılar Behisni kazasını etkilemiştir. 19 Aralık'taki deprem Keban Madeni kazasında da hissedilmiştir. Y.A.HUS., 286/94; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 47.

[105]15 Ocak 1894'te ise Behisni ve Hısnımansur'da şiddetli iki deprem hissedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIV, sayı 4.

[106]*The Levant Herald* gazetesinin 12 Şubat 1894 tarihli sayısındaki bilgilerden anlaşıldığı üzere Malatya ve Behisni'de bu tarihten birkaç gün önce birkaç şiddetli deprem yaşanmışsa da kayda değer bir hasara yol açmamıştır. Yer altından gelen ve birkaç topun birlikte patlamasını andıran bir gürültü sarsıntılara eşlik etmiştir. 27 Şubat 1894'te de Malatya'da hafif şiddetli bir deprem hissedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIV, sayı 7, 9.

[107]5 Mart 1894'te ise Kâhta'da hafif şiddetli bir deprem yaşanmıştır. *The Levant Herald* gazetesinin 2 Nisan 1894 tarihli sayısında ise geçen hafta Malatya'da birkaç deprem yaşandığından bahsedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIV, sayı 10, 13.

[108]19 Haziran 1894'te Malatya'da bir deprem daha hissedilmiştir. *The Levant Herald*, Vol XIV, sayı 25.

[109] Padişahın Hazine-i Hassa-i Şahaneden ihsan ettiği 300 liranın mahalli hükümete hemen ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Malatya Mutasarrıflığının paraya acil ihtiyaç olduğunu belirtmesi üzerine 6 Mart 1893 tarihinde Hazine-i Hassa-i Şahane Nezaretine bir yazı yazılarak bahsi geçen paranın gönderilmesi istenmiştir. BOA., BEO., 165/12324. Hazine -i Hassa nazırının 6 Mart 1893 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere aynı gün padişahın ihsanı olan 300 Lira Ziraat Bankasına yatırılmıştır . BOA., BEO., 166/12379.

[110] BOA., BEO., 172/12877; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.

[111]BOA., İ.HUS., 9/63; BEO., 164/12244.

afetzede halkın padişaha devamlı surette hayır duada bulunduğu ve teşekkür ettiği görülmektedir[112]. Ayrıca merkezi hükümet de zaman zaman Mamuretülaziz vilayetinden afetzedelerin durumunu ve onlar için neler yapılmakta olduğunu sorarak bir nevi kontrol mekanizmasını çalıştırmıştır[113].

Afetzedelerin yaralarının sarılması hususunda en fazla gayret gösterenlerden birisi Malatya sancağının bağlı bulunduğu Mamuretülaziz vilayeti Valisi Enis Bey'dir. Vali Enis Bey, ana sarsıntıdan hemen sonra vilayete bağlı olan bütün sancak ve kazalara telgraf çektirerek doğrudan ve hızlı bir şekilde depremin ne derece etkili olduğunu anlamaya çalışmıştır. Ancak depremin şiddetle etkisini gösterdiği yerlerin bazısında telgrafhanelerin yıkılması ve telgraf tellerinin kopması Valinin istediği neticeyi almasını engellemiştir[114]. Depremin kış aylarına rastlaması da iletişimi olumsuz etkilemiştir. Çünkü yolların karla kaplı olması ve şiddetli yağan yağmurlar sebebiyle çayların taşması çok sayıda köprünün yıkılmasına neden olmuştur. Bu da hasar tespiti için gönderilen memurlardan bir kısmının gittikleri yerlerden çıkamayarak kaza merkezine dönmelerini engellemiş, dolayısıyla hasar ve can kayıplarına ilişkin sağlıklı bilgi alınmasını sınırlamıştır[115]. Yukarıda geçen sebepler ve Vali Enis Bey'in 21 Mart 1893 tarihli yazısında, kazalara bağlı köylerdeki hasar ve can kaybına ilişkin tespitlerin yapılması için yeniden memurlar gönderildiğini ifade etmesi, hasar tespit çalışmalarının uzun zaman aldığını göstermektedir. Ayrıca Vali Enis Bey, depremin yaşandığı gün vilayet merkezine doğrudan bağlı bulunan köylerde bir hasar ve zayiat olup olmadığının incelenmesi amacıyla vilayet merkezi Harput'tan altı heyet görevlendirilmiştir[116].

Bu arada Vali Enis Bey, depremin hemen akabinde Malatya'ya giderek afet (kriz) yönetimini bizzat üstlenmek istemiş ise de sağlık sebeblerinden dolayı bu ziyareti gerçekleştirememiştir. Çünkü kendi ifadesine göre Enis Bey on beş günlük hastalığın ardından sağlığına kavuşalı henüz üç beş gün olmuştur. Kış mevsiminde yapacağı yolculuk sırasında çekeceği meşakkatin hastalığını yeniden nüksettirmesinden endişelenmiştir. Bununla birlikte Enis Bey, Vilayet İdare Meclisi üyelerinden Reşid Efendi ile Alaybeyi Ahid Bey'i depremin ikinci günü deprem bölgesine göndermiştir[117]. Reşid Efendi, Vali Enis Bey'in emri üzerine 30 Mart 1893 tarihinde Mamuretülaziz vilayeti merkezine geri dönünceye kadar yaklaşık bir ay kadar Malatya'da görev yapmıştır[118]. Bu arada 16 Mart 1893 tarihli *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinin verdiği bilgilerden Enis Bey'in tamamen

---

[112]BOA., BEO., 172/12877; Y.A.HUS., 282/80.
[113] BOA., BEO., 208/15548.
[114] BOA., BEO., 164/12244; BEO, 170/12688.
[115]BOA., Y.PRK.UM., 28/82; BEO., 177/13215.
[116]BOA., BEO, 170/12688; Y.MTV., 76/9.
[117]BOA., BEO, 170/12688.
[118] BOA., BEO., 177/13215.

iyileştiğini öğrenmekteyiz[119]. Bu sayede Vali Enis Bey, 15 Mart'ta yani depremden yaklaşık iki hafta sonra Malatya'ya giderek iki üç gün incelemelerde bulunmuştur[120].

Vali Enis Bey, Malatya Mutasarrıfı, kaza kaymakamları ile deprem bölgesinde görevlendirdiği Reşid Efendi'den her gün aldığı bilgiler doğrultusunda devletin başkentinde ilgili kurumları ve kişileri kısa zaman aralıklarıyla, hatta ilk günler günde birkaç defa bilgilendirmiştir[121]. Enis Bey'in aynı belge ve bilgileri doğrudan padişahı bilgilendirmek amacıyla Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabetine, Sadaret Makamına ve Dâhiliye Nezaretine gönderdiği görülmektedir[122].

Merkezi hükümete hitaben yazdığı yazılarda afetzedelerin yaralarının sarılması için gece ve gündüz çalışıldığını sıklıkla ifade eden Vali Enis Bey, vilayete bağlı mutasarrıflara, kaymakamlara, vilayet merkezinden görevlendirdiği Reşid Efendi'ye ve diğer memurlara afetzedelerin sefaletten kurtarılmaları ve gerekli ihtiyaçlarının sağlanması hususunda fevkalade özen göstermeleri için çok sayıda talimat göndermiştir. Bu bağlamda Vali Enis Bey'in ekmeğe ve barınmaya muhtaç afetzedeler için gerekli yardımın yapılmasını ve yıkılmaya yüz tutmuş ve yıkılmaya meyilli hale gelerek tehlike arz eden binaların yıkılmasını emrettiği görülmektedir[123].

Vali Enis Bey'in afet yönetimi bağlamında gayret ettiği konulardan ikisi ise daha sonra ayrı başlıklar altında üzerinde durulacağı üzere açıkta kalan afetzedelerin barınmaları için çadırların temin edilmesi ve vilayet merkezi Harput ile depreme maruz kalmayan kazalardaki hayırsever halk ve memurlardan Malatya afetzedeleri için büyük miktarda yardım toplamasıdır[124].

Afetzedelerin yaralarının sarılması için en fazla gayret edenlerden birisi de Malatya sancağı Mutasarrıfı Emin Bey'dir. Emin Bey gerek bireysel olarak gerekse Komisyon-ı Mahsus aracılığıyla afetzedelerin yaralarının sarılması için ciddi gayretler göstermiştir[125].

Afet yönetiminde görev alarak depremzedelerin yaralarının sarılması için gayret gösterenlerden birisi de Asâkir-i Şahâne mevkii kumandanı Binbaşı Reşad Efendi'dir. Reşad Efendi, gösterdiği gayretin yanı sıra bağlı olduğu Dördüncü

---

119 *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4410; *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinin Malatya depremine ilgisiz kaldığı; depremle alakalı ilk haberini depremden beş gün sonra yaptığı ve ciddi bilgiler vermediği görülmektedir. *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4403.
120BOA., Y.MTV., 76/9; BEO., 172/12844; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 14.
121 BOA., BEO., 165/12324 .
122 BOA., Y.MTV., 76/65; DH.MKT., 1/39; Y.A.HUS., 271/63.
123 BOA., BEO., 165/12324; Y.MTV., 76/65.
124 BOA., BEO., 165/12324; BEO., 164/12244.
125BOA., BEO, 170/12688.

Ordu-yı Hümayun Müşiriyetini de an be an bilgilendirmiştir[126]. Vilayet İdare Meclisi üyesi Reşid Efendi ve Alaybeyi Ahad Bey de afet yönetimi bağlamında önemli görevler üstlenmişlerdir.

Malatya'nın Müslüman ve Hıristiyan halkı, afet yönetimi bağlamında kendilerinin yaralarını sarmaya çalışanlara karşı vefa duygusuyla hareket ederek birkaç teşekkürname kaleme almışlardır. Örneğin Malatya mutasarrıfı, belediye başkanı, tahrirat müdürü, muhasebeci, ceza mahkemesi başkanı, müdde-i umumi muavini, Malatya Sancağı İdare Meclisi üyeleri, müftü, naib, şehir uleması ve hayırseverleri birlikte 7 Mart 1893 tarihinde, dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'e iletilmek üzere Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabetine hitaben bir teşekkürname kaleme almışlardır. Yazıda öncelikle deprem ve arkasından yaşanan kesintisiz kar ve yağmur sebebiyle kırlarda sefalet içerisinde yaşayan afetzedelerin yaralarının sarılması için padişah tarafından bağışlanan 300 Lira için teşekkür ve dualarda bulunulduğu beyan edilmiştir. Arkasından çadır temini ve yardım kampanyası için gayret gösteren Vali Enis Bey'e, Binbaşı Reşad Efendi'ye, Reşid Efendi'ye, Alay Beyi Ahad Bey'e gösterdikleri ciddi ve devamlı gayretlerinden dolayı minnettar oldukları beyan edilerek teşekkür edilmiştir[127]. Ayrıca Malatyalı Ermeni tebaa da padişahın ihsan ve yardımlarından dolayı Ermeni Patrikhanesi vasıtasıyla Sultan II. Abdülhamid'e teşekkürlerini arz etmiştir[128].

Ayrıca Meclis-i Mahsus üyeleri ile şehrin ileri gelenlerinin Sadaret makamına hitaben kaleme aldıkları 20 Ekim 1893 tarihli başka bir teşekkürnameye rastlamaktayız. Bu yazıda depremin yol açtığı yaraların sarılması sürecinde afetzedeler için yaptıkları yardımları birer birer sayılan Mamuretülaziz Valisi Enis Bey'in büyük gayret gösterdiği, öyle ki "*mesbûka-yı 'aliyyelerine bir haylîce fâ'ika olmak üzere*" ifadesiyle kendisinden önceki valilere göre çok üstün olduğu vurgulanmıştır[129].

The Levant Herald gazetesi de farklı tarih ve sayılarında başta Vali Enis Bey olmak üzere afet yönetimini üstlenen yetkililerin, sefalet içerisindeki afetzedeler için ciddi gayretler içinde olduğunu vurgulamıştır[130].

Afetzedelerin Çadırlara ve Barakalara Yerleştirilmesi

---

[126]BOA., Y.PRK.UM., 26/63.
[127]BOA., Y.PRK.UM., 26/63.
[128] *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4414.
[129] Teşekkürnameye göre valinin yaptığı üstün hizmetler arasında kar ve yağmur altında kalan afetzedeler için çadır getirttirilmesi ve imali, ahşab ve bezden barakalar yaptırılması, fukara afetzedelerin beslenme ihtiyaçlarının sağlanması, yaralıların tedavi ettirilmesi, vilayet dahilinde hayırsever halktan afetzedeler için yardım toplanması, yıkılan cami, mescit, evler ile yıkılmaya meyilli hale gelen binaların tespit edilmesi ve tehlikeli olanların yıkılması gibi yardımlar sayılabilir. BOA., Y.A.HUS., 282/80.
[130]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11, 15.

Deprem sonrasında afetzedeler kırlarda ya da bahçelerde "*tam bir sefâlet içinde yaşamak mecbûriyetinde*" kalmışlar idi. Afetzedeleri evsiz ve açıkta bırakan depremin yanı sıra bu büyük felaketin hemen sonrasında başlayan yoğun kar, kesintisiz yağmur ve karla karışık yağmur yağışları hasar tespit ve yardım çalışmalarını engellemekle birlikte afetzedelerin durumunu da bir kat daha kötüleştirmişti[131].

Mahalli yetkililer ve bölgenin önde gelenlerinin merkeze yazdıkları yazılarda sık bir şekilde meydana gelen artçı sarsıntılar ve kötü iklim şartlarının afetzedelerin çektiği sıkıntıları artırdığına vurgu yapmaktaydılar. Dördüncü Ordu-yı Hümayunun 5 Mart 1893 tarihli telgrafından anlaşıldığı üzere daha depremin ilk günlerinden itibaren aralıksız bir şekilde karla karışık yağan yağmur nedeniyle afetzedeler çamur içerisinde kalmışlardı[132]. Malatya sancağı ileri gelenleri de 7 Mart 1893 tarihinde yazdıkları teşekkürnâmede "*birinci hareket-i arzın şiddeti ve kasabamız âhâlisinin mütevâliyen (aralıksız) nüzûl eden karla yağmur altında ve arsa-i hâliyelerde (boş arazilerde) kemâl-i sefâlet ve ıztırâb içinde kaldığı*" ifadesiyle halkın sefalet içinde olduğunu vurgulamaktaydılar[133].

Bir Protestan papazın *The Levant Herald* gazetesinin 27 Mart tarihli sayısında yayınlanan telgrafına göre ise "*her gün kar ya da yağmur yağdığından dolayı Malatya çamur içindedir. Devamlı yağan kar ve yağmur nedeniyle 50.000 insan çamur ve su içinde yaşamaktadır*". Ayrıca Protestan papazı "*Tanrı aşkına bize yardım edin. Mümkün olduğu kadar çadır, ilaç ve para gönderin*" yakarışlarıyla yardım talebinde bulunmuştur**[134]**. Komisyon-ı Mahsus üyeleri 31 Mart 1893 tarihinde kaleme aldıkları bir mazbatada afetzedelerin durumunu şu ifadelerle sunmaktaydılar:

> "Otuz günden berü devam itmekde olan hareket-i arzdan merkez livâ ve mülhakâtınca musâb ve gün be gün kesb-i şedîd iden şitânın te'sîriyle karlar ve yağmurlar altında kalarak perîşân ve bî-tâb olan bî-vâyegân ve bî-çâregânın bulundukları hâl-i üsefâ-i iştimâlleri hakîkaten acınacak ve celb-i dikkat idecek bir dereceye gelmiş idüğü halde…"[135].

---

131 BOA., BEO., 177/13215.

132 BOA., BEO., 166/12380.

133BOA., Y.PRK.UM., 26/63; Dördüncü Ordu-yı Hümayun'un, 34. Fırka kumandanlığından aldığı bilgilere dayanarak yazdığı 7 Mart 1893 tarihli telgrafında da belirtildiği üzere, iki gün önce akşam başlayan yağmur yazının kaleme alındığı tarihte Malatya'da kesilmeksizin devam etmektedir. BOA., BEO, 170/12688; 24 Mart 1893 tarihli yazıda belirtildiği üzere bu tarihten önce üç dört gün kesintisiz yağmur yağmıştır. Malatya'da bir ve etraf dağlarda iki ve bazen üç arşına yakın yağan karla birlikte depremlerde hafif şiddetli olmak üzere geceli gündüzlü devam etmiştir. Vali Enis Bey'in 29 Mart 1893 tarihli yazısında ifade ettiği üzere kar yağışı bu tarih itibariyle devam etmektedir. BOA., BEO., 177/13215.

134*The Levant Herald*, "Malatia and Its Misfortunes", Vol XIII, sayı 13.

135BOA., BEO., 172/12844.

Bu parağraftaki ifadelerden olumsuz iklim şartlarının uzun sürdüğü ve afetzedelerin yaşamlarını güçleştirdiği söylenebilir. *The Levant Herald* gazetesinin 17 Nisan tarihli sayısında, kışın çok sert geçmesi sebebiyle Malatya sancak merkezine bağlı 62 köyün depremzedelerinin çok ciddi meşakkatlere maruz kaldığını belirtmektedir. Gazetenin verdiği bilgilere göre devamlı kar yağışından dolayı Malatya civarındaki kar kalınlığı yarım ile bir metre arasındaki değerlere ulaşmıştır[136].

The Levant Herald gazetesinin verdiği bilgilere göre kış şartlarında depremden önce Malatya'da hastalık çok fazla idi. Bundan dolayı Mamuretülaziz Valiliği Harput'tan bir doktor göndermişti[137]. Gazetenin Harput'taki muhabirinin 22 Mart'ta yani depremden yirmi gün sonra verdiği bilgilere göre özellikle fakir afetzedelerin çoğunun hala açık havada ve çamur içinde barınaksız bir şekilde yaşamaları, hastalıkların afetzedeler arasında ciddi bir şekilde yayılmasında etkili olmaktadır[138].

Depremden sonra afetzede halk, hissettikleri korku ve endişe sebebiyle evlerinden kaçarak bahçelerine ya da kırlara sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu nedenle deprem sonrasında afetzedelerin en fazla ihtiyaç duyduğu şey, başlarını sokabilecekleri birer çadır ya da baraka idi[139]. Afet yönetimi açısından en önemli konulardan birisi afetzedelerin iskanı; onların temin edilecek çadırlara, inşa edilecek barakalara, tamir ya da yeniden inşa yoluyla kalıcı bir şekilde evlerine yerleştirilmeleridir.

Resmi yazışmalarda belirtildiği üzere, deprem bölgesinde ciddi olarak çadır sıkıntısı yaşandığı anlaşılmaktadır[140]. Mamuretülaziz Valisi Enis Bey, afetzedeler için talep edilen çadır ihtiyacını karşılayabilmek için vilayette bulunan çadırları Malatya'ya gönderdiği gibi aynı zamanda merkezi Erzincan'da bulunan Dördüncü Ordu-yı Hümayun ile Sivas ve Diyarbekir kumandanlıklarıyla doğrudan yazışmalar yapmak suretiyle iletişime geçmiştir[141]. Bu bağlamda Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri Zeki Paşa'nın da gayretleri görülmektedir. Zeki Paşa 5 Mart 1893 tarihinde Sadaret makamına acil ibareyle çektiği telgrafında, artçı şoklarla birlikte karla karışık yağan yağmurun halkı çamur içinde bıraktığından bahisle gönderilen çadırların ve inşasına başlanılan tahta barakaların yeterli olmayacağını, dolayısıyla Sivas ve civar yerlerden acilen çok sayıda çadırın gönderilmesine şiddetli ihtiyaç olduğunu belirtmiştir[142].

136*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 16.
137*The Levant Herald*, "Malatia and Its Misfortunes", Vol XIII, sayı 13.
138*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 15.
139 BOA., BEO., 164/12244.
140BOA., BEO, 170/12688.
141 BOA., BEO., 164/12244.
142BOA., İ.HUS., 9/70; BEO., 166/12380.

Çadır ihtiyacının had safhada olması, bu talebin karşılanmasını zorlaştırmıştı. Depremin yaşandığı gün, Malatya Mutasarrıflığı, bağlı bulunduğu Mamuretülaziz Valiliğinden, evleri yıkılan afetzedelerin yerleştirilmeleri için 200 çadırın acilen yetiştirilmesi talebinde bulunmuştu. Mutasarrıflığın talep ettiği çadır miktarı depremin ikinci günü artış göstererek, 200'den 500'e çıkmıştı[143]. 6 Mart 1893 tarihinde Seraskerlik makamına yazılan bir yazıdan anlaşıldığı üzere Malatya Mutasarrıflığının 200 çadırın daha acilen gönderilmesini istemesi, talep edilen çadır miktarını 700'e çıkarmıştı[144].

Depremin ilk günü Malatya askeri deposunda bulunan 50 çadır ile Hısnımansur kazası redif deposunda bulunan çadırlardan 20'si ihtiyaten ayrıldıktan sonra geri kalanları ismi geçen kazalarda kırlara çıkan afetzedelere dağıtılmıştır. Ayrıca Vali Enis Bey tarafından, vilayet redif deposunda bulunan 48 çadır depremin ikinci günü (4 Mart) Malatya'ya gönderilmiştir[145]. 6 Mart 1893 tarihinde Seraskerlik makamına yazılan bir yazıdan anlaşıldığı üzere bu tarihe kadar temin edilebilen çadır miktarı sadece 200 olup, Malatya afetzedeleri için daha 500 çadırın gönderilmesi beklenmektedir[146]. Anlaşıldığı üzere, gerekli miktardaki çadır kısa sürede temin edilememiştir. Evleri tamamen yıkılarak açıkta kalan afetzedeler için 500 kadar çadıra daha ihtiyaç bulunmasına rağmen, vilayet merkezi Harput, Malatya ve Diyarbekir askeri depolarında bulunan 200 kadar çadırın gönderildiği ancak bunların yeterli olmadığı ifade edilmiştir[147]. Buna benzer şekilde, artçı şokların yaşattığı korku sebebiyle evlerini terk etmek zorunda kalan Kebanmadeni halkı için kaza kaymakamı tarafından istenilen 200 çadıra ait talebin Mamuretülaziz Valiliği tarafından geri çevrildiği görülmektedir. Vali Enis Bey, bulunabilen 200 kadar çadırın Malatya afetzedelerine gönderildiğinden ve elde bir tane bile çadır bulunmadığından bahisle bu hususstaki çaresizliğini ifade etmiştir. Bununla birlikte depremin yıkıcı bir etki göstermediği Kebanmadeni halkının, tıpkı aşiretlerin kullandığı gibi, evlerinin bahçelerine kazıklar çakarak etrafının kilim ve keçelerle örtülmesi suretiyle haymeler (çadırlar) yapmaları tavsiyesinde bulunmuştur[148].Vali Enis Bey, 22 Mart 1893 tarihli yazısında vilayet merkezi ve buraya bağlı yerlerdeki redif depolarında bulunan 250 çadırın gönderildiğini ifade etmiştir[149]. *The Levant Herald* gazetesinin verdiği bilgilere göre Seraskerliğin talimatı doğrultusunda Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşirliği, Malatya, Hısnımansur ve afet bölgesindeki diğer evsiz depremzedelerin barınmaları için toplamda 600 çadır göndermiştir[150].Bu arada çadır temini için girişilen yollardan birisi de çadır imalatıydı ki, bu yönde de bazı girişimlerin olduğu anlaşılmaktadır[151].

---

143 BOA., BEO., 164/12244.
144BOA., BEO., 165/12324.
145 BOA., BEO., 164/12244.
146BOA., BEO., 165/12324.
147BOA., BEO, 170/12688.
148BOA., Y.A.HUS., 270/111; BEO., 164/12244.
149BOA., Y.MTV., 76/9.
150*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
151BOA., BEO., 172/12844.

Afetzedelerin barındırılmaları için gerekli çadırların kısa sürede temin edilememesi ve bu konudaki ümitsizlik Malatya Mutasarrıfı Emin Bey'i başka çareler aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Emin Bey, depremin ikinci günü padişah tarafından ihsan edildiği açıklanan 300 Liranın acilen gönderilmesi durumunda barakalar inşa edilmesi suretiyle afetzedelerin barınma ihtiyacının giderilebileceğini ifade etmiştir[152]. Baraka inşası için başka kaynaklar da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Komisyon-ı Mahsus, Behisni ve Hısnımansur kazalarının tazminat karşılığı olan 70.000 kuruşun Malatya'daki afetzedelere barakalar inşası ve sair ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanılmasını kararlaştırmıştır[153]. Malatya'ya ulaşan yardım paralarından 5000 kuruşun da baraka yapımı için kullanılmasına yetki verilmiştir[154].

Depremden kısa bir süre sonra afetzede halk için barakaların da inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Nitekim Dördüncü Ordu Komutanlığından depremin ikinci günü, 5 Mart 1893 tarihinde yazılan bir yazıda barakaların inşasına başlandığı, ancak bunların da yeterli olmadığı belirtilmiştir.[155] Vali Enis Bey de 6 Mart 1893 tarihli yazısında Malatya kaza merkezinde açıkta kalan fakir halkın çadırların yanı sıra inşa edilmeye başlanılan barakalara yerleştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir[156].

Tahta barakaların yanı sıra bez barakalar da kullanılmıştır. Bu bağlamda Vali Enis Bey'in Sadarete hitaben yazdığı 24 Mart 1893 tarihli yazısında belirtildiği üzere Malatya'da afetzedelerine için 225 adet aşiretkâri bez baraka yapılmıştır[157].

Resmi yazışmalarda ifade edildiği üzere deprem sonrasındaki yirmi gün içerisinde afetzedelerin önemli bir kısmının barınma ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Vali Enis Bey'in 21 Mart 1893 tarihli yazısında "*âfetzedegânın çadırlara, 'aşîretkâri yerli bezinden kurdurulan çergelere ve inşâ idilen tahta barakalara yerleştirildiği*" ifade etmiştir[158]. Bununla birlikte *The Levant Herald* gazetesi muhabirinin vilayet merkezi Harput'tan 22 Mart'ta yazdığı bir yazıdan, bu tarih itibariyle halkın önemli bir kısmının çadır, halı, tahta vs. ile yaptıkları barınaklara yerleştirildiğini, ancak bütün afetzedelerin bu imkânı bulamadığını öğrenmekteyiz[159].

Yardım Komisyonları ve Yardım Kampanyaları

3 Mart 1893 tarihinde Malatya sancağında büyük bir yıkıma neden olan deprem çok sayıda depremzedeyi başkalarının yardımına muhtaç duruma

---

[152]BOA., BEO, 170/12688.
[153] BOA., BEO., 165/12324.
[154]BOA., DH.MKT., 2058/63.
[155]BOA., BEO., 166/12380.
[156] BOA., BEO., 165/12324 .
[157] BOA., BEO., 177/13215.
[158]BOA., Y.MTV., 76/9.
[159]*The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 15.

getirmişti[160]. Bu nedenle dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid bir taraftan afetzedeler için kendi hazinesinden 300 Lira ihsan ederken[161], diğer taraftan depreme maruz kalan Malatya sancağının bağlı bulunduğu Mamuretülaziz Valisi Enis Bey kendi başkanlığında bir yardım toplama komisyonu kurmak için hemen teşebbüse geçmiştir. Nitekim Vali Enis Bey'in, depremden iki gün sonra, 5 Mart 1893 tarihinden itibaren vilayet merkezi ile vilayetin depreme maruz kalmayan kazalarındaki hayırsever halk ve memurlardan yardım toplamaya başladığı görülmektedir[162]. Toplanması kararlaştırılan yardım miktarı 150.000 kuruştur[163]. Oysa merkezi hükümet tarafından kararlaştırılan miktarda Mamuretülaziz vilayetinin hissesine sadece 16.800 kuruşluk bilet düşmüştür[164]. Vilayet matbaasında elvan kâğıtları üzerine 100, 50, 20, 10 ve 5 kuruşluk ve dipkoçanlı olarak bastırılan biletler Valinin huzurunda Komisyon-ı Mahsus mührüyle mühürlenmiş ve hisselerine düşen biletler kazalara gönderilmiştir. Güvenli bir şekilde yardım toplanabilmesi için biletlerin bir nüshası vilayet matbaasında muhafaza edilmiştir.

Depremdeki hasar ve maddi kaybın büyüklüğü nedeniyle afetzedelerin yaralarının sarılması için ihtiyaç duyulan paranın sadece Mamuretülaziz vilayetinden karşılanması mümkün değildi. Bu nedenle Sultan II. Abdülhamid'in fermanı doğrultusunda Mamuretülaziz vilayetinin yanı sıra başkent İstanbul'da, başkente doğrudan bağlı sancaklarda ve bütün Osmanlı vilayetlerinde Malatya afetzedeleri için 500.000 kuruş yardım toplanması kararlaştırılmıştır. Düzenlenen toplam bilet miktarı ise 518.600 kuruştur. İhtiyaten biraz fazla basıldığı tahmin edilebilir. Bu doğrultuda vilayetlerde valiler, sancak merkezlerinde ise mutasarrıfların başkanlığında birer yardım komisyonu kurulmuştur. Bugünkü Bakanlar Kurulu niteliğindeki Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ, vilayetler ve bağımsız sancaklara nüfus oranlarına göre yardım bileti göndermiştir[165]. Merkezi hükümet tarafından 9 Mart 1893 tarihinde yazılan başka bir talimatta ise vilayetlerin tamamına ne kadar yardım toplamaları gerektiği tebliğ edilmiş ve yardımların toplanarak 2 Nisan 1893 tarihine kadar gönderilmesi talep edilmiştir[166].

Bu arada Vali Enis Bey'in, merkezi hükümetten, Malatya afetzedeleri için ülke genelinde toplanmakta olan yardım miktarının artırılmasını talep ettiği görülmektedir. Çünkü yapılan tahkikat neticesinde sadece Malatya kent

---

160 BOA., BEO., 168/12554

161 BOA., BEO., 166/12379; BEO., 167/12475.

162 BOA., BEO., 165/12324.

163 BOA., BEO., 164/12244.

164 BOA., BEO., 168/12554.

165 BOA., BEO., 168/12554; DH.MKT., 173/46; *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4408; Dâhiliye Nezaretinin 6 Mart 1893 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere bu tarih itibariyle ülkenin her tarafında Malatya afetzedeleri için yardım toplanmasına başlanıldığı görülmektedir. BOA., DH.MKT., 2058/63; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.

166BOA., BEO., 177/13215.

merkezindeki depremzedelerin evlerinin inşası ya da tamiri için 395.000'a kuruşa ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Bu rakama Malatya sancağına bağlı köyler ile Hısnımansur, Kâhta, Besni ve Akçadağ kazaları dâhil değildir. Depremin meydana getirdiği hasarın büyüklüğü dikkate alındığında, vilayetlerden toplanması kararlaştırılan 500.000 kuruşun ihtiyaçların karşılanmasında yetmeyeceği öngörülmüştür. Vali Enis Bey'in istediği neticeye ulaşamadığı görülmektedir. 25 Ağustos 1893 tarihli zabıtnamede de belirtildiği üzere, Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ bu isteği yerinde bulmamış, daha önce kararlaştırılan yardım paralarının idaresinde özen gösterilmesini Mamuretülaziz Valiliğine tavsiye etmiştir[167].

Tablo 9: *Vilayetlerde Toplanması Kararlaştırılan Yardım Miktarları*[168]

Vilayet/Sancak İsmi	Toplanması Kararlaştırılan Miktar (kuruş)	Vilayet/Sancak İsmi	Toplanması Kararlaştırılan Miktar (kuruş)
Edirne	49.000	Suriye	47.000
İşkodra	6.000	Beyrut	47.000
Erzurum	12.000	Trabzon	13.000
Aydın	81.000	Kosova	21.000
Basra	5.000	Kastamonu	13.000
Bitlis	7.000	Manastır	26.000
Cezayir i Bahr-i Sefid	8.000	Mamuretülaziz	16.800
Hicaz	15.000	Van	14.000
Halep	13.000	Yanya	7.000
Hüdavendigar	12.000	Çatalca	5.000
Sivas	8.000	Kudüs i Şerif	2.000
Selanik	20.000	Biga	400
TOPLAM			448,200

Yukarıdaki tabloda, Malatya afetzedeleri için yardım toplandığı bilinen İstanbul ile Diyarbekir vilayetine yer verilmediği görülmektedir[169].

Merkezi hükümetin yardım paralarının vilayet ve sancaklardan 2 Nisan 1893 tarihine kadar toplanarak gönderilmesi talimatına rağmen bu hedefe ulaşamadığı anlaşılmaktadır. 8 Mayıs 1893 tarihi itibariyle vilayet ve müstakîl sancakların kendi hisselerine düşen yardım paralarından ancak küçük bir kısmını toplayarak İstanbul'a gönderdikleri görülmektedir. Bu tarih itibariyle vilayet ve sancaklarda toplanan miktarlar Aydın'da 10.227, Edirne'de 3.969, Selanik'te 1.186, Halep'te 2.000, Suriye'de 13.000, Beyrut'ta 5.410, Kosova 746,

[167] BOA., BEO., 269/20171; BEO., 273/20443.
[168] BOA., BEO., 168/12554.
[169] BOA., DH.MKT., 2060/124; BEO., 172/12877; BEO., 269/20171.

Manastır'da 7.388, İşkodra'da 1.084, Bitlis'te 4.160, Yanya'da 75 kuruştan ibarettir[170].

Merkezi hükümetin Malatya afetzedeleri yararına vilayetlerde toplanması gereken paraların acil bir şekilde toplanması için özen gösterdiği görülmektedir. Merkezi hükümet tarafından "Umûm Vilâyâta" (Vilayetlerin Geneline) hitaben sık sık yazılan yazılarda "*Malatya âfetzedegânı için gönderilmesi gereken paradan kalan miktarların hızlı bir şekilde ve ihtâra gerek kalmaksızın toplanarak gönderilmesi*" ve "*Malatya musâbini iânesi bakayâsının te'kîde mahâl bırakılmayarak tahsîl ve irsâli matlûbdur*" ifadeleri kullanılmıştır. Yardım paralarını uzun süredir göndermeyen vilayetlerin ise daha sert ifadelerlerle ikaz edildiği görülmektedir. Örneğin 31 Ekim 1893 tarihine kadar hiç yardım parası göndermeyen Sivas vilayetine "*Malatya musâbîni iânesinden şimdiye kadar bir akçe bile gönderilmemesi şâyân- ı te'essüf olmakla bunun tahsîl ve irsâli ekiden (açık olarak) ihtâr olunur*" ifadesi kullanılmıştır. Merkezi hükümetin ihtarları neticesinde valilerin kendilerine bağlı mutasarrıflıkları sıkıştırdığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ihtar alan Suriye Valisinin, hissesine düşen parayı vilayete göndermeyen Hama Mutasarrıflığına birkaç defa yazı yazarak açık bir şekilde ihtarda bulunduğu söylenebilir[171]. Bu arada kış mevsiminin yaklaşmış olması sebebiyle Mamuretülaziz Valisi Enis Bey'in vilayetlerde yardım paralarının hızlı bir şekilde toplanarak Malatya'ya gönderilmesini merkezi hükümetten istirham etmesinin[172] süreci hızlandırıcı bir etki yaptığı düşünülebilir.

Bazı vilayetler yardım paralarının önemli bir kısmını kısa sürede toplayıp gönderirken, merkezi hükümetin bütün ikazlarına rağmen bazı vilayetlerin Malatya afetzedelerine yardım konusunda duyarsız kaldığı söylenebilir. 10 Şubat 1894 tarihinde Edirne vilayetinin 3.700 kuruş göndermesi, yardım toplama faaliyetinin bir yıla yakın bir süre devam ettiğini göstermektedir[173]. Bu arada Sadaretten Dâhiliye Nezaretine hitaben yazılan 9 Mayıs 1894 tarihli yazıda belirtildiği üzere Manastır, İşkodra, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd vilayetleri ve Kudüs Mutasarrıflığından değişik tarihlerde Dâhiliye Nezaretine gönderilen 25.652 kuruşun biran evvel Malatya'ya gönderilmesi talimatından bir kısım yardım paralarının Malatya'ya daha geç ulaştığı anlaşılmaktadır[174].

Fakirler ve hastaların ihtiyaçlarının giderilmesi için daha önce İstanbul'da Şehremaneti (Belediye Başkanlığı) bünyesinde kurulmuş olan İâne-i Hastagân Komisyonu'nun kasasındaki 500 lira, Malatya depreminin büyüklüğü dikkate alınarak, depremden hemen sonra depremzedelerin acil ihtiyaçlarını karşılamak

---

170 BOA., BEO., 399/29893; *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4413.
171 BOA., BEO., 165/12324; BEO., 209/15641; BEO., 287/21480; BEO., 399/29893.
172 BOA., BEO., 269/20171; BEO., 273/20443.
173 BOA., BEO., 348/26086; BEO., 351/26301;BEO., 369/27608.
174 BOA., BEO., 399/29905; BEO., 404/30295.

için buraya gönderilmişti[175]. Adı geçen yardım komitesi, Malatya afetzedelerine yardım için İstanbul'un hissesine düşen 42.400 kuruş miktarındaki paranın toplanmasıyla da görevlendirilmiş ve 6 Mart 1893 tarihi itibariyle görevine başlamıştır. Vilayetlere yapılan uyarıların bir benzeri İâne-i Hastagân Komisyonu İkinci Başkanı Rıdvan Paşa'ya da yapılmıştır. Örneğin 2 Eylül 1893 tarihinde kaleme alınan yazıda kışın yaklaşması ve inşaat mevsiminin geçmesinden bahisle İstanbul'a ait miktarın hemen toplanarak gönderilmesi istenmiştir. İstanbul'da toplanması gereken 42.400 kuruşun tamamının Şehremaneti tarafından 9 Eylül 1893 tarihinde teslim edildiği görülmektedir[176].

Komisyon-ı Mahsus ve Yardım Dağıtma Faaliyetleri

Malatya'da afet krizini yönetmek amacıyla özel bir komisyon, "Komisyon-ı Mahsûs", diğer ismiyle "İâne-i Musâbîn Komisyon"u oluşturulmuştur. Mamuretülaziz vilayetinden gönderilen memurların da içinde bulunduğu bu komisyonun başlıca görevi, deprem bölgesindeki afetzedelerin barınma ve beslenme ihtiyaçlarını gidermek ve gönderilen yardım paraları ile bu paralarla satın alınan erzak ve eşyanın adaletli bir şekilde dağıtımını sağlamak idi[177].

Vilayetlerin Ziraat Bankası, Bank-ı Osmanî ve Postahâne vasıtasıyla başkent İstanbul'a gönderdikleri yardım paraları[178], merkezi hükümet tarafından Dersaâdet Ziraat Bankası vasıtasıyla Malatya'ya aktarılmakta idi[179]. İstanbul'dan peyderpey Malatya'ya gönderilen yardım paraları[180] burada Komisyon-ı Mahsus sandığına konularak, miktarları özel bir deftere kaydedilmekte idi[181].

Komisyon-ı Mahsus, depremden sonra ihtiyaç içindeki afetzedelere günlük yiyecek dağıtmaya başlamıştır[182]. Komisyon-ı Mahsus fakir halktan yardıma ihtiyacı olan 1600 kişiye erzak verirken[183], 4000 nüfusa ise günlük yarımşar okka (1 okka=1,282 kg) ekmek dağıtmıştır**[184]**.

---

[175]BOA., İ.DH., 1302/35; Y.PRK.ŞH., 4/23; Y.A.HUS., 270/107; BEO, 170/12688; BEO., 172/12877; Y.MTV., 75/147; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.

[176] BOA., BEO., 172/12877; BEO., 269/20171; BEO., 183/13716; BEO., 294/21993; İ.HUS., 9/70.

[177] BOA., BEO., 164/12244.

[178] BOA., BEO., 172/12877; BEO., 189/14173; BEO., 189/14174; BEO., 189/14175; BEO., 190/14177; BEO., 191/14257; BEO., 287/21480; DH.MKT., 60/35; DH.MKT., 70/17; DH.MKT., 289/43; DH.MKT 290/10; DH.MKT 309/7; DH.MKT., 309/28; DH.MKT., 2057/101; Y.MTV., 75/223; BEO., 186/13912; BEO., 189/14171; BEO., 190/14176; BEO., 190/14282; BEO., 192/14390; BOA., BEO., 194/14529; BEO., 195/14598; BEO., 196/14653; BEO., 196/14676; BEO., 196/14676; BEO., 197/14706; BEO., 197/14759; BEO., 200/14986; BEO., 201/15067; BEO., 202/15140; BEO., 204/15278; BEO., 216/16176; BEO., 216/16168; BEO., 216/16179; BEO., 216/16183.

[179]BOA., BEO., 273/20443.

[180]BOA., BEO., 164/12244; BEO., 168/12554.

[181] BOA., BEO., 214/15987.

[182] BOA., BEO., 165/12324.

[183] BOA., BEO., 177/13215.

[184]BOA., Y.MTV., 76/9; BEO., 172/12844; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 13.

Ağustos 1893 tarihi itibariyle Malatya'daki Komisyon-ı Mahsus sandığında 706.000 küsur kuruş bulunmaktaydı. Bu paranın bir kısmı afetzedelerin beslenmesi ve baraka yapılması gibi çeşitli masraflara harcandıktan sonra o gün itibariyle 540.000 kuruş elde kalmıştı[185].

7 Kasım 1893 tarihi itibariyle Komisyon-ı Mahsus sandığında bulunan paranın miktarı, padişahın ihsanı 30.000 kuruş ile İane-i Hastagân Komisyonu kasasından aktarılan 50.000 kuruşla birlikte 740.691 kuruşa ulaşmıştır[186]. Komisyon-ı Mahsus sandığına giren 740.691 kuruştan 1893 Kasımına kadar harcanan miktar ise 170.800 kuruş idi. Bu arada mahalli yetkililer, kışın şiddetli geçmesi hasebiyle yardım paralarının dağıtılmasına başlanmaz ise ekonomik gücü olmayan fakir ailelerin açıkta kalacaklarından endişe etmekteydiler. Diğer taraftan halk arasında mevcut yardım paralarının afetzedelere yetişmemesi gibi fısıltının dolaşmasına meydan vermek istemiyorlardı. Daha önce belirtildiği gibi sadece Malatya kent merkezindeki afetzedelerin evlerinin yeniden inşası ya da tamiri için 395.000 kuruş yardım parasının harcanması öngörülmüş ve bunun üzerine Vali Enis Bey'in ülke genelinde toplanmakta olan yardım miktarının artırılması talebinde bulunmuş, bu da Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından reddedilmişti.

Neticede Meclis-i İdare-i Vilayetin kararıyla Malatya kent merkezi ve bazı köylerindeki afetzedelere dağıtılması düşünülen 395.000 kuruşun yaklaşık üçte biri olan 163.549 kuruş 1893 yılının Ekim ayı içerisinde fakir afetzedelere dağıtılmıştı.

Sandıkta kalan 569.817 kuruşun bir kısmının vakfı olup olmadığına bakılmaksızın hasar gören cami, mescit, köprü gibi yapıların tamir ve inşası için ayrıldıktan sonra diğer kısmının ise Hısnımansur, Behisni, Kâhta ve Akçadağ kazalarında gücü yetmeyen afetzedelerin evlerinin inşası ve bütün afetzedeler için hayvan tedarikinde kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu arada Malatya afetzedelerine dağıtılan yardım miktarı, Sadaretten Dâhiliye Nezaretine hitaben yazılan 4 Ocak 1894 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere 1891 Adilcevaz depremi afetzedelerine dağıtılana nispeten daha azdır.

Komisyon-ı Mahsus, paraların afetzedelerce başka yerlere harcanmasının önüne geçmek amacıyla mahalli hükümetin nezaretiyle toptan inşaat malzemesi ve çift hayvanı satın alarak hisseleri oranında ihtiyaç sahibi afetzedelere dağıtma kararı almıştır. Komisyon-ı Mahsusun, 1893 kışının yaklaşması nedeniyle aynı yılın Ekim ayında inşaat malzemelerinin afetzedelere dağıtmasıyla evlerin inşasına veya tamiratına başlanmış, bu sayede onların bir kışı daha açıkta geçirmelerine engel olunmaya çalışılmıştır. Ayrıca aynı tarihlerde harap olan cami, mescit, mektep ve köprülerin tamir ve inşası için teşebbüse geçilmiştir[187].

---

185 BOA., BEO., 269/20171; BEO., 273/20443.
186BOA., DH.MKT., 173/46; BEO., 312/23336.
187 BOA., DH.MKT., 173/46; BEO., 269/20171; BEO., 273/20443; BEO., 312/23336; BEO., 338/25291; Y.A.HUS., 282/80.

Sadaret makamına ait 6 Haziran 1894 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere bu tarihe kadar 791.330 kuruş yardım toplanmış olup, 338.038 kuruş dışındaki bütün paralar afetzedelerin ihtiyaçları için kullanılmıştır. Mamuretülaziz Valiliği, 28 Nisan 1894 tarihinde geriye kalan bu paranın cami, mescit, kilise, okul vb. binaların tamiri için kullanılması hususunda merkezi hükümetten yetki istemiştir[188]. Hicri 1312 tarihli Mamuretülaziz Vilayeti Salnâmesi de bu hususta bilgi vermektedir. Salnamede 1893 depreminin Malatya ve civarını ciddi bir şekilde etkilediğinden bahisle ev ve dükkânları yıkılan fakir halka padişahın ihsanlarıyla daha sağlam ev ve dükkânlar inşa edildiği belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı Sultan II. Abdülhamid'e bazı övgülerde bulunmuştur[189].

Bu arada Malatya afetzedeleri için ülke genelinde toplanan yardım miktarının düşünülenden daha fazla olduğu görülmektedir. Depremden hemen sonra Meclis-i Mahsus kararıyla 50.000 kuruş yardım toplanması kararlaştırılmış iken[190] bu rakamın % 40'ından daha fazla yardım toplanmıştır. Padişahın ihsanı 30.000 kuruş ve İane-i Hastagân Komisyonu kasasından aktarılan 50.000 kuruş toplam rakamdan çıkarıldığında, toplanan miktarın 711.000 kuruş civarında olduğu görülür ki, bu da Mamuretülaziz vilayeti ile listede olmayan Diyarbekir vilayetinde ciddi oranlarda yardım toplanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Nitekim en fazla yardımın toplandığı yerlerden birisi Malatya ile sınırı bulunan Diyarbekir vilayetidir. Adı geçen vilayetin valisi ilk postada Malatya'ya 20.585 kuruş; ikinci postada 21.000 kuruş; üçüncü postada ise 5000 küsur kuruş göndermiştir[191]. Diyarbekir vilayetinde toplanarak 7-9 Mart 1893 tarihleri arasında Malatya'ya gönderilen yardım miktarının 46.000 kuruşu[192], 22 Haziran 1893 itibariyle 70.000 kuruşu[193] geçtiği görülmektedir ki, Diyarbekir vilayeti hayırseverleri bağışladıkları paralar ile depremzedelerin sefalet içerisinde yaşam sürmelerine duyarsız kalmadıklarını göstermişlerdir. Mamuretülaziz vilayeti merkezince toplanan yardım miktarının ise 8 Mart 1893 tarihi itibariyle 35.000 kuruşa[194], 10 Mart 1893 tarihi itibariyle 55.000 kuruşa[195], 22 Haziran 1893 itibariyle 168.530 kuruşa[196] ulaştığı bilinmektedir. Para yardımlarının yanı sıra bazı vilayetlerden erzak yardımı da gönderilmiştir. Örneğin Diyarbekir Valisinin 16 Mart 1893 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere Diyarbekir vilayetine bağlı Palu

---

188 BOA., BEO., 415/31091; BEO., 428/32039.
189 *Salnâme-i Vilâyet-i Ma'mureti'l-Aziz*, Hicri 1312 (M.1884), Ma'muretü'l-Aziz Vilayet Matbaası, s. 221.
190 BOA., BEO., 168/12554; DH.MKT 124/31.
191 BOA., Y.PRK.UM., 26/63; Diyarbekir'den gönderilen paraların 5.000 kuruşu Mardin sancağında, 3000 kuruşu Siverek kazasında, geri kalanları vilayet merkezi Harput yardımseverlerinden toplanmıştır. *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4410.
192 BOA., BEO., 168/12554; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
193 BOA., ŞD., 1467/6.
194 BOA., BEO., 164/12244.
195 BOA., BEO., 168/12554; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
196 BOA., ŞD., 1467/6.

kazası hayırseverleri tarafından 1000 okka (1282 kg) bulgur depremzedeler için Malatya'ya gönderilmiştir[197].

Alınan Bazı Tedbirler

Depremde Malatya Hapishanesinin duvarlarının yarılarak oldukça tehlikeli bir hal alması üzerine buradaki mahkûmlar depremden hemen sonra Kışla-yı Hümayunda korunaklı bir koğuşa nakledilmiş ve gerekli güvenlik tedbirleri alınmıştır[198]. Daha sonra da mahkumlar buradan başka hapishanelere nakledilmiştir. Bu bağlamda 30 mahkûm vilayet merkezi Harput'ta bulunan hapishaneye nakledilirken, beş yıldan fazla ceza alan mahkûmlar ise Ergani Maden sancağı hapishanesine nakledilmiştir[199].

Malatya'da hükümet konağı ve telgrafhanenin kısmen harap olmasından dolayı devlet memurları görevlerini, Kışla-yı Hümayun havalisiyle bahçesine yaptırılan iki üç barakada sürdürmüştür[200].

Malatya'da mescitlerin harap olması ve havaların bir türlü düzelmemesi, beş vakit namazını açıkta eda etmek zorunda kalan Müslüman afetzede halkı zor durumda bırakmıştır. Özellikle depremden iki hafta sonra kutsal Ramazan ayının başlaması, teravih namazı kılmak isteyen Müslümanları namaz kılma yeri bulma konusunda sıkıntıya düşürmüştür. Bunun üzerine Malatya'da boş bir alana çatılan kerestelerin üzerleri bez örtülerle kaplanarak 500-600 cemaati alacak geçici bir cami yapılmıştır. Benzer şekilde Gayrimüslimlerin kiliseleri civarlarına barakalar inşa edilerek onların da ibadetlerini yapmalarına imkân sağlanmıştır. Köylerde de baraka ibadethaneler yapılarak afetzedelerin bu yöndeki ihtiyaçlarının giderilmeye çalışıldığı görülmektedir[201].

Yaşanan depremin büyüklüğü nedeniyle mahalli hükümetin Malatya afetzedelerinden ağnam vergisi alınmaması yönündeki talebi 15 Mart 1893 tarihinde merkezi hükümet tarafından uygun görülmüştür[202].

Sadaret makamının 10 Nisan 1893 tarihli yazısından anlaşıldığı üzere depremden yaklaşık bir ay sonra Malatya'da belediye idaresinde bulunan eczanede ilaç miktarı ve çeşitlerinde ciddi bir sıkıntı yaşanmıştır. Belediye kanunu gereği fakirlerin tedavisi ve iaşelerinin belediyeler tarafından karşılanması gerekmektedir. Bununla birlikte ilaçların tedarik edilerek acil bir şekilde gönderilmesi gerektiğinden dolayı burada farklı bir yol tercih edilmiştir: Merkezden alınan izinle afetzedeler için toplanan yardım parasından ilaç masraflarının karşılanması uygun görülmüştür[203].

---

[197] BOA., Y.MTV., 75/222.
[198] BOA., BEO., 165/12324; BEO., 168/12554.
[199] *Tercümân-ı Hakîkat*, sayı 4410; *The Levant Herald*, Vol XIII, sayı 11.
[200] BOA., Y.MTV., 76/9; BEO., 172/12844.
[201] BOA., Y.MTV., 76/9.
[202] BOA., BEO., 191/14283.
[203] BOA., BEO., 200/14988.

Sonuç

3 Mart 1893 tarihinde meydana gelen deprem Çelikhan-Gölbaşı segmentinde gerçekleşmiş ve büyük bir alanda etkisini göstermiştir. Halep'ten Sivas ve Yozgat'a kadar kendisini hissettiren deprem, asıl yıkıcı etkisini Malatya sancak merkezi ile bu sancağa bağlı olan Hısnımansur (Adıyaman), Kâhta, Behisni (Besni) ve Akçadağ kazaları ve köylerinde göstermiştir. Adı geçen kazalar ile köylerinde hasar görmedik tek bir bina dahi kalmamıştır. Depremde, önemli bir kısmı ev olmakla birlikte toplam 13.349 bina yıkılmış, yıkılmaya yüz tutmuş ya da tamir edilebilecek derecede hasar görmüştür. Diğer bir ifadeyle çok sayıda yerleşim birimi harabeye dönmüştür. Depremde yaşanan can kaybı sayısı 885, yaralı sayısı ise 164'tür. Bunun yanı sıra 10.000'den fazla büyük ve küçükbaş hayvan telef olmuştur. Bununla birlikte can kaybı ve telef olan hayvan sayısını biraz daha yukarı çıkarmak mümkündür. Hasar ve zayiat yönüyle 1893 depremi, bölgenin tarihinde yaşandığı tespit edilebilen depremlerin en şiddetlisi ve en yıkıcı olanıdır.

Yıkılan binalar ile telef olan hayvan sayısının çok fazla olmasından dolayı depremin bölgenin ekonomisini ve sosyal yapısını olumsuz bir şekilde etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda bütün eşyaların yıkılan binaların enkazı altında kalarak telef olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca 1893 depreminin, bölgede yaşanan iki büyük yangın ve çekirge afetinin hemen arkasından gelmesi yaşanan acıyı ve ekonomik kaybı daha da derinleştirmiştir. 1893 yılının sonlarına doğru bölgede yayılan kolera salgınında depremdekinden daha fazla can kaybı yaşanması ise bu acıyı ikiye katlamıştır.

Açıkta kalanların sayısının fazla olması, barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açmış; afetzedelerin hepsi kısa süre içerisinde çadır ya da barakalara yerleştirilememiştir. Afetzedeler, kendileri için yeniden inşa ya da tamir yoluyla kalıcı evlerine yerleştirilinceye kadar, en az sekiz ay çadırlarda ve barakalarda zor şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Artçı sarsıntıların deprem sonrasındaki ilk aylarda şiddetli ve sık bir şekilde kendisini hissettirmesi ve on beş ay kadar uzun bir süre devam etmesi, depremin meydana geldiği 1893 yılının Mart ile Nisan aylarında devamlı surette yağan kar ve yağmurlar depremzedelerin yaşamlarını daha da güçleştirmiş, hatta hastalıkların yayılmasını hızlandırıcı bir etki yapmıştır.

Afet yönetimi bağlamında başta Mamuretülaziz Valisi Enis Bey, Malatya Mutasarrıfı Emin Bey, 34. Fırka kumandanı Binbaşı Reşad Bey olmak üzere Sultan II. Abdülhamid, Sadrazam, Dâhiliye Nazırı ve 4. Ordu-yı Hümayun Müşiri Zeki Paşa önemli rol üstlenerek depremzedelerin yaralarını sarmaya çalışmışlardır. Depremin büyüklüğü dikkate alınarak Mamuretülaziz vilayetinin yanı sıra bütün Osmanlı topraklarında afetzedeler adına 6000 Liradan fazla yardım toplanmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul'da fakir ve hastalara yardım etmek amacıyla kurulan İâne-i Hastagân fonundan bir miktar para Malatya afetzedeleri için gönderilmiştir. Ayrıca dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in kendi hazinesinden yaptığı ihsan afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.

Malatya sancak merkezinde oluşturulan Komisyon-ı Mahsus aracılığıyla fakir afetzedelerin beslenme ve barınma ihtiyaçları giderilmiş, ayrıca 1893 Ekim'inden itibaren kalıcı barınakların yapılması için paralar dağıtılmıştır. Kendilerine gösterilen ilgi ve yapılan yardımlardan memnuniyet duyan afetzedeler bir vefa örneği göstermiş: her fırsata padişah ve mahalli idarecilerine teşekkür ederek hayır duada bulunmuşlardır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO) 164/12244; 165/12324; 166/12379; 166/12380; 167/12475; 168/12554; 170/12688; 172/12844; 172/12877; 177/13215; 183/13716; 186/13912; 189/14171; 189/14173; 189/14174; 189/14175; 190/14176; 190/14177; 190/14282; 191/14257; 191/14283; 192/14390; 194/14529; 195/14598; 196/14653; 196/14676; 196/14676; 197/14706; 197/14759; 200/14986; 200/14988; 201/15067; 202/15140; 204/15278; 208/15548; 209/15641; 214/15987; 216/16176; 216/16168; 216/16179; 216/16183 269/20171; 273/20443; 278/20788; 287/21480; 294/21993; 312/23336; 338/25291; 348/26086; 351/26301; 369/27608; 399/29893; 399/29905; 411/30821; 404/30295; 415/31091; 428/32039.

Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemi Evrâkı (DH.MKT) 1/39; 60/35; 70/17; 173/46; 289/43; 290/10; 309/7; 309/28; 2057/101; 2058/63; 2059/126; 2060/115; 2060/124.

İrâde Dâhiliye (İ.DH) 1302/35.

İrâde Hususiye (İ.HUS) 9/63; 9/70.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD) 1467/6.

Yıldız Hususi Evrakı (Y.A.HUS) 270/107; 270/111; 271/46; 271/63; 273/170; 277/86; 278/20; 279/4; 279/64; 280/13; 282/80; 284/96; 285/55; 286/11; 288/46; 286/94; 309/100; 279/64; 307/59.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı (Y.MTV) 75/106; 75/112; 75/118; 75/147; 75/222; 75/223; 76/9; 76/65; 76/81.

Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A) 8/61.

Yıldız Perâkende Evrâkı Umumi (Y.PRK. UM) 26/63; 28/82.

Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH) 4/23.

Süreli Yayınlar

Salnâme-i Vilâyet-i Ma'mureti'l-Azîz, H. 1310 (M. 1892), Ma'muretü'l-Aziz Vilayet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Ma'mureti'l-Aziz, Hicri 1312 (M.1884), Ma'muretü'l-Aziz Vilayet Matbaası.

The Levant Herald, Vol XIII (1893), sayı 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 47; Vol XIV (1894), sayı 4, 7, 9, 10, 13, 25.

Tercümân-ı Hakîkat, sayı 4403, 4408, 4410, 4413, 4414.

Tetkik Eserler

Ambraseys, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Imperial College, 2009 London.

Ambraseys, Nicholas, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler (1500-1800),* TÜBİTAK Yay., Ankara 2006.

Aydın, Murat vd., *Adıyaman İlinin İstatiksel Deprem Risk Analizi*, Adıyaman 2013.

Ayhan, Esra-Esen Alsan-Nusret Sancaklı-Balamir Üçer, *Türkiye ve Dolayları Deprem Katalogu, 1881-1980,* Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1988.

Aytaç, İsmail, "Malatya", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DVİA),* c. 27, İstanbul 2003, 474-477.

Emre, Ö., vd.,"1/1.125.000 Ölçekli Türkiye Diri Fay Haritası", *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Özel Yayınlar Serisi*, Ankara 2013.

Göğebakan, Göknur, "Malatya", *DVİA*., c. 27, İstanbul 2003, 468-473.

Guidoboni, E., F. Bernardini, A. Comastri, "The 1138–1139 and 1156-1159 Destructive Seismic Crises in Syria, South-Eastern Turkey and Northern Lebanon", *Journal of Seismology,* Sayı 8, 2004, 105–127.

Gürsoy, H. vd., "The Magnetism in Tectonicaly Controlled Travertine as a Palaeoseismologial Tool: Examples From The Sıcak Çermik Geotermalfield, Central Turkey", *The Geodynamics of the Aegean and Anatolia*, Ed. Tuncay Taymaz,Yücel Yilmaz,Yildirim Dilek, The Geolocial Society, London 2007, s. 291-306.

Işık, Adnan, *Malatya (1890-1919*), İstanbul 1998.

İmamoğlu, M. Şefik-Erhan Çetin, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Yakın Yöresinin Depremselliği", *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı 9, 2007, s. 93-103.

Kahramanmaraş Afet Veritabanı Bilgi Sistemi, Kahramanmaraş Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2012.

Kiskira, Constantia, "Missionary Herald'dan 19. Yüzyıl Anadolu'sundaki Depremler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler,* Girit Üniversitesi Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Haz. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 142-143. 133-148.

Pınar, Nuriye-Ervin Lahn. *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu*, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yay., Ankara 1952.

Soysal, H-Kolçak Sipahioğlu-D.Altınok. Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Katalogu (MÖ.2100-MS. 1900), TÜBİTAK Yay., Ankara 1983.